شوناسنامە لە نێوان بەئیسلامبوون و بەمرۆڤبوون و بەجیهانیبوون

رەخنەگرتن لە روانینی ئیسلام لە رووی فیقهی و فەلسەفیەوە

چەمکێکی تێپەڕ

تا ئێستا چەمکی بەجیهانیبوون کاریگەری خۆی بە ئەنجام ئەگەیەنێ و لەنێوەندە فیکری و لەگۆڕەپانە رۆشنبیریەکاندا دەنگدانەوەی خۆی بەجێدێڵێ، جا ئەمە چ لە جیهانی رۆژئاوا بێت کە لەوێدا لەدایک بوەو سەری هەڵداوە یاخود لای ئێمە لە لوبنان و لە جیهانی عەرەبی، ئەم زاراوەیە لە لایەن رۆشنبیرو نووسەران بەکارئەهێنرێ و یەکبەدوای یەک پەرچدانەوە دەربارەی رووئەدات جا ئیتر چ لە رووی سلبیەوە بێت وەک بەردەباران کردن و نەفرەت لێکردن یاخود لە رووی ئیجابیەوە بێت وەک چەندبارەکردنەوە و سوپاسگوزاری، یاخود لە پێناوی تێگەیشتن و دەستنیشانکردن و راڤەکردنی زاراوەکە و شیکردنەوەی دیاردەکە. ئەمەش سیفەتی هەموو زاراوەیەکی تێپەرو ناوازەیە، ئەم جۆرە زاراوانە دەرگای وتووێژ ئەخەنە سەرپشت و ئەبنە جێگای گرنگی پێدان،بە رادەی ئەوەش راڤەکردن و خوێندنەوە هەڵدەگرن یاخود بەو رادەیەش مەوداو رووبەر ئەخولقێنن.

گەر من بێ هیچ بۆنەیەک و بێ هیچ رووبەیەک رووم کردبێتە بابەتی بەجیهانیبوون ئەوا لێرەدا رووی تێ ئەکەم و باسی ئەکەم لە رووی پەیوەندیەوە لەگەڵ روانینی ئیسلامی، بە هەمان رادەش لە رووی پەیوەندیەکەوە باسی ئەکەم کە ئەویش پەیوەندی جیهانی و تەوژمی مرۆڤایەتی. لەبەر ئەوەی زۆر لەو داواچی و لێکۆڵەرەوانەی کە رەخنە لە بەجیهانیبوون و رۆشنبیری رۆژئاوا ئەگرن ، ئەوان ئەم کارە ئەکەن ، لە روانگەی داوایان بۆ بە مرۆڤکردنی بەجیهانیبوون[1]یاخود بۆ بەرۆحکردنی رۆژئاوا،

1- ئاماژە بەوە دەکەم ئەم کۆمەڵە زاراوەی کە لەخوارەوە ئەیانخەمە روو بریتین لە کۆمەڵێ زاراوە هەر هەموویان لە وتارێکی ئیمام شێخ موحەمەد مەهدی شەمسەدین ، سەرۆکی ئەنجومەنی ئیسلامی شیعی لە لوبنان هاتووە دەربارەی ئیسلام و بەجیهانیبوون، کە لە رۆژنامەی(النهار) ی بەیروتی بە چوار وزنجیرە لە مێژووی 8و9و10و11 ی تەموزی 1998 بلاوبۆتەوە ئەو زاراوانەش بریتین لە: تاکایەتی مرۆڤ، سڕینەوەی تەواوی رۆشنبیریەکان، مسۆگەرکردنی شمەکە ماتەریالی و تێرکردنی چێژ، سەپاندنی روانینی رۆژئاوایی بەسەر خێزان و ئافرەت و پەیوەندیە سێکسیەکان، مرۆڤایەتی بەجیهانیبوون لە ناخی بڕوای ئاینیدا داکوتراوە ، بەمرۆڤبوونی بەجیهانیبوون، بەجیهانیبوونی چاکەو

لە ڕێگای روانینی مرۆیی بۆ جیهان یان لە ڕێگای هێزی ڕۆحی ئیسلامی، هەشیانە داوا ئەکەن کەوا ئەم بەجیهانیبوونەی کە ئێستا هەیە بۆ بەجیهانیبوونی ئیسلامی بگۆڕدرێ کە لە ناخی پەیامە مرۆڤایەتیەکەیەوە هەڵقوڵاوە ، ئەو پەیامەی کە خاوەنی جیهانیەکی بێ وێنەیە.[2]

ئەو پرسیارەی کە بە مێشکدا دێت بریتیە لە : ئایا بەراستی ئێمە خاوەن روانینی مرۆیین، یان بەلای کەمەوە ئێمە توانای بەمرۆڤکردنی رۆژئاوامان هەیە ئەو رۆژئاوایەی کە ئێمە خۆمان روانین ونموونەو مەبەست و مومارەسەکانی تاوانبار ئەکەین بە ماتەریالی و رەگەزپەرستی و بەربەریەت و یا بە بەبیابانکردن و وێرانکردن و شەڕخوازی پەتی، یاخود داواکانمان تەنیا بریتین لە پروپاگەندەی فیکری و لە واقیع و نووسینەکان هیچ نموونەیەک لەبارەوە نیە ؟بە پرسیارێکی زۆر نزیک لە چەمکی خۆیەوە ، ئایا ئێمە بەڕاستی ئەو توانایەمان تێدایە وانەی مرۆڤایەتی بە رۆژئاوا بلێینەوە یاخود ئەبێت ئێمە لە رۆژئاواوە فێربین و سوود لە ئەزموونو داهێنانەکانیان وەرگرین؟

با ئەو بانگەشانە بخەینە ژێر پشکنینەوە ئەوانەی بۆ بەمرۆڤکردن و بە رۆحکردن بەرزیان ئەکەینەوە، ئەویش بە بەرزکردنەوەی بۆ ئەزموونە زیندو و ئەنتۆلۆژیەکان. بوار زۆرن هەر لە ئاسایشی خۆراکی تا پیشەسازی جەنگ، لە فیقهی ئافرەتەوە تا پەیوەندی نێوان هۆزو مەزهەبەکان، لە ئارەزووی وروژاندن و تاکەکانەوە تاکو پرۆژەکانی یەکبوون و کارەکانی بەیەککردن، لە

بڕوا، روانینی مرۆیی بۆ جیهان، رزگارکردنی مرۆڤ لەسەر بناغەی روانینی ئیسلامی بۆ جیهان، پاشکەوتنی هەوڵ و رۆحی داهێنان، پرنسیبی بەرۆحکردن و بەهای مرۆیی، هێزی رۆحی شارستانیتی ئیسلامی، جیهانی واتە رێزگرتنی ئەویتر بە پێی پرنسیبی تەعاروفی قورئانی،

2- هەروەها ئاماژەش بەم دەستەواژانەی خوارەوە ئەکەم کە هەر هەموویان بریتین لە کۆمەڵێ دروشم و چەمک کە لە هەرسێ بەشی وتارەکەی دکتۆر **ئەبا یەعروب ئەلمەرزوقی** هاتووە کە ئەمیش یەکێکە لە داوەچی و بیرکەرەوە ئیسلامیەکان، مامۆستای فەلسەفەیە لە زانکۆی تونس ووتارەکانی بریتین لە یەکەمیان: ئەڵتەرناتیفی بەجیهانیبوونی بە مافیابوو چیە؟ لە گۆڤاری " الفكر العربي المعاسر" ژمارە 104–105 بەهاری 1998 بلاوكراوەتەوە ووتاری دووەم بریتیە لە : رۆحیانەتی بەدووای یەکداهاتوو، تایبەتمەندی و مەرجەکانی. ئەمەش لە گۆڤاری ((اسلاميه المعرفه) ساڵی چوارەم ژمارە 13 هاوینی 1998 بلاوبۆتەوە: سێیەم ووتاری بریتیە لە ((تەگەرەکانی رێنیسانسی عەرەبی و کۆمیدیە تیۆریەکانی)) گۆڤاری" دراسات عربيه"، ژمارە 7|8 ساڵی 34 ، ئایارو حوزەیران 1998 :**پەیامی شارستانیەتی ئیسلامی** بۆ مرۆڤایەتی خاوەن جیهانی تاکو تەنیا، بەجیهانیبوونی پێش مێژوو، بەجیهانیبووونی سەردەمی ئیسلامی، بەجێهانیبوونی بەبیابانکردن و شەڕخوازی، بەجیهانیبوونی تیرۆرکردنی رۆح، هەڵگەڕانەوەی رۆحی، مافیای رۆحو ماتەریالی، رابردوو تەنیا هەڵێکی نەزۆکە بۆ بەدیهێنانی بەهای شۆڕشگێڕی ئیسلامی، ئەوەی لە مێژووی ئیسلامدا روویداوە بە پێچەوانەی سروشتی پەیامەکەیەتی، ئیسلام نموونەیەکی باڵایە جارێک جێبەجێ نەبووە، نموونەی ئیسلامی مەبەستێکە بۆ تەحقیقکردن لە ئایندەدا، دەسەڵاتی مرۆڤ بەسەر گەردون و بیناسازیدا،رزگارکردنی گەردون و مرۆڤ لەسەر بناغەی روحانیەتی ئیسلامی، رەهبەری خوڵقێنەرو پەیامی تاکایەتی کۆتایی، کارتەواوکردن لەگەل رابردووی ئەهلی، ئازادکردنی مرۆڤی عەرەبی ومرۆڤی ئیسلام مەرجەکانی ئامادەن لە پرۆژە ریفۆرمیستەکانی ئیبن تەیمیەو ئیبن خەلدون...

میکانیزمەی فیکردنەوەو لۆجیکی ماناوە بۆ بەڕێوەبردنی وڵاتان و بە سیاسەتکردنی ئارەزووەکان، لە مومارەسەکردنی شوناسنامەو تایبەتمەندیەوە بۆ ڕێبازی مامەڵەکردن لەگەڵ ئەویتری جیاواز ، لە ڕوانینی حەقیقەت و واقیعەوە بۆ مامەڵەکانی ماف و سیستەمی بەرژەوەندیەکان.... هەموو ئەمانە کۆمەڵێ مەیدان و بوارگەلن ئەکرێ دەربارەی مرۆڤایەتیمان ئەو مرۆڤایەتیەی کە شانازی پێوە ئەکەین نموونەو شتی زیندوویان لێوە هەڵهێنجین و ئەمانەوێ بە پێی ئەوەش مرۆڤایەتی ڕۆژئاوا لە ماددیەت و تاکرەوێتی ودڕندەیی و بەربەریەتی دەربکەین.

شەریعەتی چێژ

با لە مەسەلەی ئافرەتەوە دەست پێبکەین. هێرش ئەکەینە سەر کۆڕو کۆبوونەوە جیهانیەکان ئەوانەی گرنگی بە مەسەلەی مافی ئافرەت ئەدەن، بەو بیانووەی گوایە هێزی بەجیهانیبوون هەوڵ ئەدات ڕوانینی خۆیمان دەربارەی خێزان و پەروەردەو ئافرەت و پەیوەندیە سێکسیەکان بەسەردا بسەپێنێ. لە بەرامبەریشدا ئێمە بەرگری لە فیقهی باوی ئافرەت ئەکەین بۆ ڕووبەڕوبوونەوەی ئەو هەوڵانەی بۆ گۆڕینی هاوکێشە جێگیرەکان ئەدرێن ، بە مەبەستی دووبارە دابەشکردنەوەی پرنسیب و دەسەڵات و پلەوپایەکان.کەچی ئەو کارەی لەسەر ئاستی مرۆڤایەتی بەرهەمدارەو
مومکینە ئەوەیە کە کار بکەین بۆ هەڵوەشاندنەوەی نموونەکانمان ئەو نموونانەی لەسەر ئاستی ڕوانین و شیکردنەوەدا هەمانن ، هەروەها دووبارە چاوخشاندن بەو پرنسیبانەی کە لە هەڵسەنگاندن و پۆلینکردن بەکاریان ئەهێنین، ئەویش بە مەبەستی ڕزگارکردنی فیقهە لەو فەرهەنگەی کە هەیەتی ئەوەی لەگەڵ ڕوانینی مرۆیی هاوچەرخدا ناگونجێ. ئێمە ئەزانین چەمکەکانی وەک نەفەقەو چێژو مارەیی و کرێ و بەجێهێشتن ولێدان ، هەروەها ئەو دەستەواژە شەرعیانەی دیکەش کە پەیوەندی نێوان ژن و پیاو ڕێک ئەخەن، هەر هەموویان ئەگەڕێنەوە بۆ سەردەمی موڵکایەتی و کۆمەڵگای باوکسالاری بەتریرکی.

بەمجۆرە ئێمە ڕەخنە لە ڕوانینی ڕۆژئاوا ئەگرین و هێرش ئەکەینەسەر بەجیهانیبوون گوایە بریتیە لە بەئەمریکاکردنی جیهان، کەچی خۆمان ئەزانین پیاو لە وڵاتەیەکگرتووەکانی ئەمریکا ، گەر بیەوێ لە ژنەکەی جوودابێتەوە ، ئەو ماڵ و سامانەی هەیەتی ئەبێ نیوەی بدات بە ژنەکە، یاخود بە پێچەوانەوە، ئەمەش بە حوکمی پرنسیبی هاوسەرێتی تەواوی نێوانیان لە ژیانی ژن و مێردایەتیدا. بەڵام لای ئێمە لە توانای پیاودا هەیە ژنێک بەسەر ژنەکەی بێنێ و ژیانی لێ بکات بە دۆزەخ، یاخود تەڵاقی بدات ، پاش ئەوەی ئەو مارەییەی کە ئەیکەوێت ئەیداتێ ، وەک ئەو کرێیەی کە ئەدرێت بە کرێکار و بەکرێگیراو لە کاتی دەرکردنی لە کاردا.

هەروەها لەم بارەیەوە نموونەیەکی دیکەش هەیە کە تا ئێستاش ڕووداوەکەی لە مێشکدا جێگیرە:ئەوەی لە لوبنان ڕوویدا لەبارەی پرۆژەی هاوسەری مەدەنی ، دەستەبژێریی ئەبوو توورەی

کردینایە ، بۆ بەرگریکردن لە دەسەڵات و بەرپرسیاریمان بەرامبەر بە عەقڵ و جەستە. کەچی ئەکرا زانایانی فیقھ و شەرع بە سەربەستیەوە ئەوە راگەیانن کە : ئەوەی ئەیەوێ بەکاریبێنێ ئەمەیە رێبازمان بۆ هاوسەرێتی . ئەوەشی ئەمەی ناوێ ئەوە سەربەستە و ئازادە بێ ئەوەی هیچ گرژیەک یاخود هەڕەشەدانێک دروست بێت و چەکی کافربوون و هەڵگەرانەوە بەروویدا بەرزبکرێتەوە، ئەمانەش کۆمەڵێ زاراوەی کۆنن عەقڵیەتی دادگاکانی پشکنیمان وەبیر ئەهێنێتەوە، هەروەها لەگەڵ مرۆڤایەتی مرۆڤ لە کۆتایی ئەم سەدەیەدا ناگونجێت. بەمجۆرە ئێمە بەوە رازی نابین تاک کە هاووڵاتی ئەم وڵاتەیە ئەوسیستەم و دەسەڵاتەی کە خۆی هەڵیئەبژێرێت بۆی بگەڕێتەوە ، بەڵکو ئەمانەوێ ئەو کەسە داگیربکەین و فیکرو بڕیارەکانی لێ بسەنینەوە. سەڕەرای ئەمەش ئێمە داوای بە مرۆڤبوونی جیهان ئەکەین، بەڵام باشتر وایە کار بۆ بە مرۆڤکردنی روانینە فیقهیەکان بکەین ، بۆ ئەوەی لە پاشماوەکانی کۆیلەیاتی ئازاد بکەین.

کۆمەڵگای نەداری وهەژاری

قسەکردن لەسەر ئافرەت بەرەو قسەکردنمان ئەبات لەسەر چێژ. ئێمە شارستانی ئەوروپی بەوە تاوانبار ئەکەین کە لە ((دابینکردنی چێژی ماددی)) زیاتر هیچی پێشکەش بە مرۆڤایەتی نەکردووە .هەندێ لە ئەهلی ئیسلام ئەوانەی سەرۆکی نموونەکانن خۆیان ئەهلی چێژن. چێژیش ئەم ئادەتە سێکسیە گوماناویە کە خودی عومەری کوڕی خەتاب لە 14 سەدەی پێش ئێستاوە قەدەغەی کردوە ئەوانەشی کە مومارەسەیان کردووە سزایانی داوە ، هەندێک لە ئێمە تا ئێستا لەسەر شاشەکان بانگەشە بۆ مومارەسەکردنی ئەو چێژەئەکەن و بەرگریشی لێ ئەکەن، کەچی ئەم کارە بۆ خۆی بریندارکردنی کەرامەتی ئافرەتە،بەهەمان رادەش وەک جەستەیە مامەڵەی لەگەڵدا ئەکرێت کە قابیلی بەکرێدان و یاخود ئامێرێکە لە بۆ رابواردن زیاتر بۆ هیچی دیکە نیە.

قسەکردن لەسەر رابواردن و تێرکردنی حەزەکان، رامانئەکێشی بەرەو قسەکردن لەسەر برسێتی کەوا هەندێ ناوچەی جیهانی ئیسلامی گرتۆتەوە بۆ ئەوەی هەڕەشە لە ئاسایشی خۆراکی بکات. ئێمە رۆژئاوا تاوانبار ئەکەین گوایە تەنیا کارئەکات بۆ گەشەدان بەو شێوازانەی کە بەرەو ((تێرکردنی حەزەکان)) ئەڕوات، ئەوەش لەبیر ئەکەین کە گرنگترین ئەو گرفتانەی کە زۆربەی کۆمەڵگا عەرەبی و ئیسلامیەکان پێوەی ئەناڵێن دابینکردنی پێویستی خۆراک و پۆشاک و خانووە بۆ دەیان ملیۆن لە دانیشتوانەکانیان . نموونەی گەلێ ئاشکراو دیار لەم بارەیەوە هەن. لە سودان منداڵان بە بەرچاوی کەسوکاریانەوە لەبرسانا ئەمرن ئەو کەسوکارەی کە ئەوەندە بێهێزبوون بە هۆی برسێتیەوە توانای ناشتنی ئەو منداڵانەی خۆشیان نیە. کەچی لای ئێمەش کەسانێک هەن سەرقاڵی گەڕانن بەدوای سیستەمێک بۆ خۆپاراستن لە زۆرخۆراکی تووشنەبوون بە زیانەکانی ئینتەلا. بێگومان گەر ئەو کەسانە هەڵوێستە مرۆییەکانیان و خواناسی و ویژدان رێگایان پێ بدا وەک مەسیح و عەلی کوری ئەبو تالیب و عومەری کوڕی خەتاب و ئەبی زەری غەفاری و عومەری

کوڕی عەبدولعەزیز، ئەوا هیچ نەبوایە خۆیان لەوە دوور ئەخستەوە کە لەو خوانە گشتی و ئەو پێشبڕکێیەیانەی نێوان هۆزو مەزهەبەکان ئامادەبن یان لە بونیادنانی مزگەوت و تەکیەکان رائەوەستان ، بۆ ئەوەی گرنگی بە برسیەکان بدەن، لەروانگەی مرۆییەوە کە پێویست بە برایەتی نێوان رۆڵەکانی ئادەم ئەکات ناچێتە عەقڵەوە کۆمەڵێک ژیانی خۆشگوزەرانی بژین و ئەوانی دیکەش لە رۆخی مەرگ بن، یاخود پارە بۆ خزمەتگوزاریەکان سەرف بکرێت ، تەنانەت گەر بونیادنی مزگەوتیش بێت .گرنگیدان بە مرۆڤ و بە گیانلەبەران لە پێشترو ئەرکترە. بەمجۆرە خواپەرستی، یاخود لە پێشتر بڵێین پەرستنی حەزوئارەزوو شەهوەتی دەسەڵات و پلەوپایە دورمان ئەخاتەوە لە ومارەسەکردنی ئەرکە مرۆییەکانمان.

بۆیە هیچ سودێکی نیە گەر داوای بەمرۆڤبوونی شارستانی رۆژئاوا بکەین یاخود باسی رۆحێتی شارستانیەکەمان بکەین ، بەڵکو لەپێشتر ئەوەیە پەیوەندیە کۆمەڵایەتیەکانمان مۆرکی بەمرۆڤبوونی پێ ببەخشین، نەک بگەڕێینەوە بۆ شێوە کۆنەکان، بەڵکو نموونەی نوێ داهێنین بۆ هاوکاری و یارمەتی یەکتریدان. رۆژئاواییەکان بیری ((گونجاندن و شیان))یان داهێنا بۆ دۆزینەوەی چارەسەرێک بۆ کەمکردنەوەی هەژاری و برسێتیەکان. ئێمە لەم بوارەداچیمان داهێناوە؟ ئەمەیە مەرجکردنەکە: یا ئەوەتا شێوازگەل و دەستپێشکەری نوێمان چنگ بکەوێ بۆ هاوکاری و یارمەتیدان.یاخود بە تەئکیدکردنەسەر بەها مەعنەوی و رۆحانیەکان و هیچی تر ، ئەوەش دراوێکی کۆنەو پێویستی بە کەسێکە بتوانێ سەرفی بکات و بە دەستپێشکەریە رەوشتیەکانی بیگۆڕێتەوە ، بۆ ئەوەی بتوانێ لە چارەسەرکردنی گرفتەکانی ئاسایشی خۆراک بەشدار بێت.

پیشەسازی مەرگ

قسەکردن لەسەر ئاسایشی خۆراکی ئەمانباتە سەر باسی ئاسایشی سەربازی. ئێمە رۆژئاواو نموونەکەی بە هۆکاری وێرانی و خراپەکاری تاوانبار ئەکەین، بۆ ئەوەی بەرگری لە رەگەزایەتی روانینمان و مرۆڤایەتی نموونەکانمان بکەین. بەڵام گەر بڕوانینە دەوروبەرمان ئەبینین پیشەسازی مەرگ پیشەی ئێمەیە. ئێمە لە وێرانکردنی خۆمان زیاتر هیچ نازانین ، جارێک بە ناوی نەتەوایەتیەوە ، جارێک بە ناوی ئیسلامەوە، ئەوەی کە روویدا و تا ئێستاش هەندێ لە داگیرکردنەکانمان و ومارەسە نتیرۆریستەکان و قەسابخانە بەکۆمەڵەکانمان لەسەر زەوی زۆربەی وڵاتە عەرەبی و ئیسلامیەکان رووئەدات. لەو نموونە زیندووانەیە لەم بارەیە، زۆر کەس لە براو رۆڵەکانمان لە کولتوری خۆیان و کۆمەڵگای خۆیان و دەستورەکانی خۆیان هەڵدێن بەرەو وڵاتە رۆژئاواییەکان ئەرۆن بە تەماحی ئەوەی بواری کاریان بۆ بڕەخسێت، یاخود بۆ گەران بەدوای بژێوی، ئەو کۆچە ناشەرعیانەش کە بە کۆمەڵ بەرەو وڵاتە ئەوروپیەکان ئەکرێن شایەدی ئەم قسەیەن. هەڵهاتن لە دۆزەخی خودو نموونە رۆحانیەکەی بەرەو بەهەشتێکی دیکە، سەرەرای ئاگاداربوونی پێشتر لە ئەنجامەکانی ئەو سەرسەختیە پڕ لە ترس و ماندووبونە. بەمجۆرە

نێرسیسیەتی رۆشنبیریمان هەمیشە پاڵمان پێوە ئەنێت کە مومارەسەی مامۆستای بەسەر رۆژئاواوە بکەین بە مەبەستی وەبیرهێنانەوەو نەسیحەتکردنی، ئەوەی پەیوەندی بە کاری رۆحانی و ئارەزوو خواستە مرۆییەکانەوە هەیە، ئەوەیە وامان لێ ئەکات ئەوەمان لەیاد بچێت کەمرۆڤایەتیەکەی ئێمە هەژاری و جیاوازی و ژێردەستەیی بەرهەمدێنێ ، بەهەمان رادەش ئەبێتە هۆی هێنانەکایەی ناکۆکی و توندوتیژی و جیاوازی دڕندانە، وەک ئەوە وایە ئێمە خودی نێوەندی روانینەکە نەبینین .

عەقڵیەتی تاکایەتی

بۆیە پەیوەندیەکی پتەوی هەیە بە گرفتەکانی تایبەت بە تاک و کۆمەڵگا وە. ئێمە وا ئەزانین کە مۆدێرنیزمی رۆژئاوایی لەسەر ((تاکایەتی مرۆڤ)) بونیادنراوە، بۆ ئەوەی سەربەستی و گەشەکردن و خۆشیەکانی تاک سەرکەوێت لەسەر حیسابی ((ئەرک و بەرپرسیاریەکان)) بەرامبەر بە کۆمەڵگاو ئەوی تر. بەمجۆرە ئێمە تاکایەتی و ئازادی بەجۆرێ شیئەکەینەوە کە لەگەڵ روانینماندا بگونجێت کە روانینێکی دورخستنەوەو دوژمنایەتیکردنە لەگەڵ بە رۆژئاواو کولتورەکەی، واتە بەجۆرێک کە ببێتە هۆی شاردنەوەی واقیع و بازدان بەسەر راستیەکاندا. لەبەر ئەوەی هیچ تاکێک گەشەناکات و پێناگات گەر لە کۆمەڵگایەکی گەشەکردوو پێگەیشتوودا نەژی. لێرەوە ئازادی و سەربەخۆیی و گەشەکردنی تاک ئەوە ناگەیەنێ تاک لە دەرەو ەی چوارچێوەی کۆمەڵ و دەزگاکان توانای هەبێت کاربکات و بژی ، بەقەدەر ئەوەی ئازادی ئەو تاکە ، لەنێو کۆمەڵگاو دەوڵەتدا ئەوە ئەگەیەنێت، کە ئەو لەو کۆتو زنجیرەی کە ئازادی بیرکردنەوەو دەربڕینی لێ زەوت ئەکات رزگاری بێت، یاخود لەو پۆلینکردنە ئامادەولەپێشینانە رزگاری ئەکات کە بە شێوەیەکی بنبڕ و کۆتایی و بە شێوەیەکی رەگەزپەرستانەی داخراوو شوناسنامەکەی دیاری ئەکات. ئەمە ئەوە ناگەیەنێ کە تاک لە کۆمەڵگا رۆژئاوایەکان بە شێوەیەکی کامڵ و نموونەیی مومارەسەی ئازادی خۆی ئەکات . ئەمەش وەهمێکی گەورەیە ، لەبەر ئەوەی تاک بەرادەی ئەوەی کە دەسەڵاتی خۆی دروست ئەکات بەو رادەیەش ئازادی خۆی دروست ئەکات ، ئەم دروست کردنەش لە رێگای مومارەسەکردنی کاریگەری و چالاکی خۆی لە شوێنی خۆی و لەسەر شانۆی بوونی خۆی. مەبەستەکەش ئەوەیە کە کارکردن لە رۆژئاوا ((بەرهەمی بەکۆمەڵ وکردەی عەقلانی)) یە ، هەروەک بیرکەرەوەی نەتەوەی دێرین دکتۆر قوستەنتین زەریق تێبینی ئەمەی کرد، ئەم زاتە رەخنەگرتن لە رۆژئاواو مومارەسەی مامۆستایەتیش بەسەر رۆژئاواوە مەشغولی نەکردبوو، ئەو لەرووی مرۆڤایەتی و شارستانیەتەوە تێبینی ئەوەی کرد دەربارەی رەخنەگرتن لە بارودۆخە ئەنتۆلۆجی و بارودۆخە کۆمەڵایەتیەکانمان ئەوەی کە بەهۆی ئەو هەموو ئافاتە گەورانەی کە بەسەرمان هاتووە پێوەی ئەناڵێنین ، لە کاتێکدا ئێمە خۆمان وادائەنێین کە ئەهلی شوراو گشتگەلین کەچی دیارترینی ئەو ئافاتانە بریتیە لە باڵادەستی تاکایەتی و کەسایەتی لە کارو بڕیارو هەڵسوکەوتدا.

هەڵبژاردن ونێرسسیەت

کاری دەزگا و بەرهەمی بەکۆمەڵی خوڵقێنەر بەو سیفەتەی بەرهەمی داهێنانی تاکی سەربەست وتاکخوازە، نەک تاکی داپڵۆسێنەروتاکڕەو، ئەمەش ڕێبازێکی دیاریکراو لە مومارەسەکردنی شوناسنامەدا دەستنیشان ئەکات. کەسی ڕۆژئاوایی بە شێوەیەکی بزوێنەرانە و نەرم و کراوە بەرووی کەسانی تردا مومارەسەی شوناسنامەی خۆی ئەکات ، بە تایبەت لەم سەردەمەدا هەلومەرجی بەجیهانیبوونی خود ئەخولقێ بە پێکهێنانی گروپە کۆمەڵایەتیەکان و مرۆڤی جیهانی. ئەمەش لە زاناو لێزان و پیشەزان و سەرمایەدارە بزوێنەرانەدا رەنگ ئەداتەوە هەروەها رەنگ ئەداتەوە لە کۆمپانیا فرە نەتەوەیی و دەستە جیهانیەکان ئەوانەی لە زیادبوون و بڵاوبوونەوەدان. رەنگە نوێترین و نزیکترین نموونە لە پێکهاتنی ئەم واقیعە کە سنووری نێوان وڵات و نەتەوەکان ئەبڕێت و نێرسیسسیەتی ڕۆشنبیری و فاشیزمی نەتەوەیی ئەشکێنێ ئەو تەعلیقەی سەرۆکی فەرەنسی جاک شیراک بێت کە لەبردنەوەی تیمی فەرەنسی بۆ کاسی جیهانی ساڵی **1998** رایگەیاند کە: تیمە فرە رەنگ و فرە رەگەزەکان سەرکەوتنیان بەدەست هێنا ئەمەش ئاماژەیەک بوو بۆ ئەوەی کە تیمی فوتبۆڵ لە یاریزانانێ پێکدێ کە رەگەزنامەو رەنگ و نیشتمانی جیاوازیان تێدایە، تیایانە جگە لە ئەسڵی فەرەنسی ئەفریقی و عەرەبیشی تێدایە.. هەروەک بڵێی سەرۆکی فەرەنسی ئەو ئایەتە ی قورئان وەرئەگێڕێ کە لە بارەی جیاوازی رەنگ و زمانەکانەکانەوە هاتووەتە خوارەوە. ئەمەش لای خۆیەوە زاناو بیرکەرەوەی فەرەنسی بیاربۆردیۆ ئەنجامی ئەدات کە ئەویش لایەنگری بزاڤی پەراوێزکراون و دورخراوەکانی کۆمەڵگای فەرەنسیە لە هەردوولا هاوڵاتیان و کۆچەران وەک و یەک.

گرفتە مردووەکان

بارودۆخی پەیوەندیەکان لە ناوەوە ئەوەندەش باش نیە : لەگەڵ ئەوەشدا کە ئێمە شانازی بە پرنسیبەکانی زانینی قورئانەوە ئەکەین ، داوائەکەین یەک دان بەوی تردا بنێ ، هەروەها ئەیەوێ مومارەسەی بڕواو مەزهەبێتی خۆی بکات، چ لە چوارچێوەی مەسیحیدا یان لە چوارچێوەی ئیسلامیدا بێت، سەرەڕای ئەمەش سەرکەوتنمان بەدەست نەهێناوە لە بەخشینی مۆرکی مرۆیی و برایەتی بە پەیوەندیەکانی نێوان تایەفەو مەزهەبەکان، تا ئێستاش ئەم پەیوەندیانە لەسەر بناغەی دورخستنەوە بونیائەنرێت و ئەویش بە حوکمی عەقڵی لوتبەرزێتی و تاکایەتی یەک لایەنی، شایەدیش لەسەر ئەمە ئەو هەموو کتێب و ئسوڵە تێکستانەیە کە لای هەر یەک لەو هۆزو تیمانە ئامادەن.

بەمجۆرە لە ڕۆژئاوادا شوناسنامە ئاوێتەبووەکان و یەک دراوی پێکدێ کە سەر بە زیاتر لە یەک وڵات و نەتەوەیە ، بەجۆرێک تیایدا ئاستە نیشتمانیەکانی ئەو وڵاتانە ئەبڕێ و ئەچێتە مەودایەکی

فراوانترەوە، چ لەسەر ئاستی ئەقلیمی و چ لەسەر ئاستی جیهانی، ئەو قەیرانانەی کە پێویستێتی بۆ رووبەرووبونەوە و بەشداریکردنی لە و پیشەسازیە جیهانیەی کە تیایدا ، چ لەسەر ئاستی گەشەکردن یاخود لەسەر ئاستی ئاسایش بەرژەوەندیەکان وچارەنووسەکان چوونەتە نێو یەکتریەوە. ئەوەش پێویستی بە فیکرێکی پێکهاتەیی بەردەوامە کە لەگەڵ مەسەلەکان بە دینامیکیەکی خوڵقێنەرو مەنهەجێکی چوست وچالاک مامەڵە بکات، بە هەمان ئەندازەش پێویستی بە پەیرەوێکی بەرهەمهێنەر هەیە کە توانای گۆڕانی هەبێت، بوار بە بەردەوامی کارکردن لەسەر دەسکەوتەکانی وەک عەقڵ و حەز و دەسەڵات و دەزگاکان ئەدات کە بونیادی واقیع و پێکهاتەکانی کۆمەڵگا لە رێگای بەپیشەسازیکردنی خودو دووبارە پێکهێنانەوەی شوناسنامەکان ئەگۆڕێ، ئەویش بە شێوەیەک کە ئەبێتە هۆی داهێنانی چەمک و نموونەو سیستەم و بناغەی نوێی بەپیت و سەرکەوتوو گونجاو.

لە بەرامبەر ئەمەش خەڵکی لای ئێمە تا ئێستا هەروا لە نێو قۆزاخەکانی شوناسنامەی ئاینی و مەزهەبی و نەتەوەیی ماونەتەوە بەو بەڵگەیەی زۆر لەوانە تا ئێستاش خەریکی مەسەلەی خەلافەو مەشروعیەتن کەئەم مەسەلەیە چواردەسەدە پێش ئێستا خرابووە روو بۆ ئەوەی بزانن کێ بەراستی حەقی هەبووە ببێ بە خەلیفە. ئەمڕۆش پاش ئەوەی نەتەوەکان تێکەڵی یەکبوون و چارەنووسەکان بوون بە یەک چارەنووس ، تا ئێستاش هەندێک لە ئێمە هەر سەرقاڵی ئەوەن بۆ ئەوەی بزانن ئایا فینیقیەکان عەرەب بوون یان غەیری عەرەب، هەروەها زۆر نموونەی تری ئەم جۆرە گرفتانە کە ئەمانەش هەموو بەڵگەن لەسەر ئەوەی ئێمە تا ئێستا خۆمان بە مەسەلە نەزۆکەکانەوە خەریک کردووە، زیاتر گرنگی بە مافی مردووەکان ئەدەین تا مافی زیندووەکان..ئەمجۆرە عەقڵە داخراوانە واتە ئەوانەی کە بۆ دواوە ئەگەڕێنەوە ئەمانەن کە هەوڵەکانی یەکگرتن تووشی نوشستی کردوون، بە هەمان رادەش راڤەیە بۆ ئەو گەڕانەوەو رێگرانەی کە لە پرۆژەکانی راپەڕین و ریفۆرم یاخود لە هەوڵەکانی مۆدیرنیزەکردن و گۆڕاندا رووئەدەن ئەوەی کە بە شێوەیەک بوارمان پێ ئەدات بەشداری خوڵقێنەرو بەرهەمهێنەربین لە کاروانی ئەم شارستانیەی ئێستادا.

هۆکارەش هەمیشە لە دەرەوە نیە . بەڵکو خۆی لە نێو عەقڵەکاندا حەشارداوە ، واتە خۆی لە بونیادی رۆشنبیری و لۆجیکی فیکردا حەشارداوە. گەر بە ئاسانترین کردەکانی رۆشنبیری و مەعریفی دەست پێ بکەین، کە ئەویش بریتیە لە خوێندنەوە، بۆمان دەرئەکەوێت ئەو کتێبەی کە زیاتر لە هەموو کتێبێک لای ئێمە بازاڕی هەیە، کتێبی سیحرو بەخت خوێندنەوەیە ، لە پاشان بەدوایدا کتێبی سێکسی دێت ئەو کتێبانەی کە بە شێوەیەکی ئابڕووبەرانە باس لە مومارەسە سێکسیەکان ئەکات، واتە بەشێوەیەکی رووت و هیچ وپووچی.لەپاشان کتێبی ئایدیۆلۆژی خەباتگێڕانە دێت، ئەوانەی سۆزەکان ئەجولێنن و ئەو کتێبانەی کە رۆحی تۆڵەو حەق سەندنەوە ئەجولێنێ، نموونەش لەسەر ئەمە دوا کتێبی رۆجیە گارودی یە ، کە لەسەر پیاهەڵدانی روانینی ئیسلامی و هێرشکردنە سەر روانینی رۆژئاوا بونیادنراوە. ئەم جۆرە کتێبانە نێرسیسیەتی بڕوابوون

لای ئیسلامەکان پتەوئەکات ، بەهەمان رادەش وایان لێ ئەکات دەستبەرداری نموونەکانی خۆیان نەبن و ببن بە کۆیلەی ناوو ئسوڵەکانیان، ئەو کاتە بە پرسیارو گرفت و مەسەلە کۆن و مردووەکان یاخود زەیفەکان سەرقاڵ ئەبن ، هەروەها رێگە بە کەسانی تر ئەدەن بە شێوەیەکی داهێنەرانە و بەردار بیر لە هەموو ئەو رووداوانە بکاتەوە کە لەم جیهانەدا رووئەدان. ئەمانە برێک بوون لەو نموونە کتێبانەی کریاریان زۆرە . بەڵام ئەو کتێبانەی کە زۆر بە کەمی ئەفرۆشرێن ، بریتین لە کتێبی ئەدەبی و فەلسەفی و زانستی ئەوانەی ئەزموونی مرۆڤایەتی دەوڵەمەند ئەکەن و هەروەها بەشەکانی توانا بەرووی خوێنەرەکانیان فراوان ئەکەنەوە چ لە زمان بێت یان لە دەستەواژە.، لە مەعریفە یان لە ئەزموون، لە تێگەیشتن و درکپێکردن، ئەمە وا ئەگەیەنێ ئێمە ئەبێت بەمرۆڤبوون ببەخشینە یوەندیەکانمان لەگەڵ خوێندنەوەدا ، بەجۆرێک خوێندنەوەی داهێنانەکانی فیکرو تەجەلیاتەکانی رۆحمان لا قبووڵ بێت، گەر توانیمان ئەم جۆرە ((وشە)) یە بەکاربێنین ئەو ووشەیەی کە پەیوەستە بە پەیوەندی مرۆڤ لەگەڵ ماناو بەهاو چۆنیەتی ئیدارەکردنی کاروبارە سیمبو لیەکانی.

قسەکردن لەسەر خوێندنەوە دەرگا لەسەر قسەرکردن لەبارەی میکانیزمەکانی بیرکردنەوە ئەکاتەوە. کەواتە ئێمە چۆن بیر لە مەسەلە بەکارهاتووەکان بکەینەوە؟ چۆن مامەڵە لەگەڵ رووداوە لەپڕ و واقیعە نوێکان بکەین؟

لۆجیکی داکۆکیکردن

گەر مومارەسە فیکریەکانمان بپشکنین ئەبینین هەمیشەو زۆرجار، بە لۆجیکی بەرگریکردن و پارێزگاریکردن بیرئەکەینەوە، نەک بە زمانی تێگەیشتن و لۆجیکی رووداوەکان، بەو مانایەی فیکرمان بریتیە لە پەرچدانەوەیەک کە عەقڵیەتە ئایدیۆلۆژیەکان و هەڵوێستە خەباتگێریەکان بەسەرمانیدا ئەسەپێنن،.زیاتر لەوەی کە شیکردنەوەی واقیع بێت بۆ خزانە نێو پیشەسازی هەنووکەو گرەوکردن لەسەر ئەو شتەی کە لە ئایندەدا رووئەدات. ئەم میکانیزمە فیکریە بەرگریخوازە، کە رووبەروبوونەوە لەگەڵ شارستانیەتی رۆژئاوای باڵا دەست و داگیرکەردا سەپاندوویەتی، تا ئێستاش هەر لە سەردەمی ئەفغانی و محەمەد عەبدەوە حوکمڕانی فیکر ئەکات. ئەمەش یاخود ئەوە رەفزئەکاتەوە کە رۆژئاواییەکان لە بواری فیکردا بەدییانهێناوە، بەو بیانووەی کە ئەمە بریتیە لە بەخشینی ناسیۆنالیەتێکی دیکە بە فیکرو تێگەیشتنەکان ئەوەش لەو سەرچاوەوە سەری هەڵداوە کە ئەبێت پارێزگاری کەلەپوور بکرێت و پابەندبین بە پرنسیبەکانەوە: یاخودهەڵدەستێت بە کۆنترۆڵکردنی ئەو بیرانەی لە رۆژئاواوە بەرهەمهاتوون و بە جۆرێک لە دارمانی فیکری ئەیداتە پاڵ خۆی ، ئەم دانە پاڵەش نێرسیسیەتی رۆشنبیری و بیروبڕوایی پێی ئەکات.

بەراستی ئەمە لە لای زۆربەی بیرکەرەوەو لێکۆڵەرەوە ئیسلامیەکان هەر لە سەردەمی ڕێنیسانسەوە هەتا ئەم سەردەمە کە سەردەمی ڕاگەیاندن و بەجیهانیبوونە ڕوویداوە. بۆ نموونە گەر بوترێ شارستانیەتی ڕۆژئاوا لەسەر بناغەی عەقڵ بونیادنراوە یاخود شارستانیەتێکی عەقلانیە، ئەوە پەرچدانەوەمان ئەوە بووە کە بڵێین ئیسلام ئاینی عەقڵە، کەچی خودی پرنسیب و بناغە لە ئیسلامدا وەحیە نەک عەقڵ. یاخود گەر بوترێ دیموکراسیەت سیفەتی کۆمەڵگاکانی ڕۆژئاوایە ئەوەپەرچدانەوەکە بەمجۆرە ئەبێت کە دیموکراتیەت لە شورای ئیسلامی زیاتر هیچی دیکە نیە، لەگەڵ جیاوازی لە نێوان هەردووکیان لەڕووی فەزاو چەمک و میکانیزمەوە. گەر ڕۆژئاوایەکان باسی مافی مرۆڤ بکەن ئێمە دەنگی لێ بەرز ئەکەینەوەو ئەڵێین ئەم مافە لە بناغەی ئیسلامەوەیە، کەچی بیروباوەڕی ئیسلامی وەکو هەموو بیروباوەڕەکانی دیکە خالی نیە لە هەڵبژاردن و دوورخستنەوە. گەر مەسەلەی سەربەستی ئافرەت بێتە پێشەوە، ئەوا پەرچدانەوەکە ئەوەبووە ئەم مەسەلەیە ئەوەندە گرنگ نیە ، لەبەر ئەوەی ئیسلام ئازادی بە ئافرەت بەخشیووە، لەگەڵ ئەوەشدا زاراوەی ((ئازادی)) وەک چەمکێکی سێنتەر یاخود وەک لێتێگەیشتنێکی ڕاییکەر ناونیشانێکە لە ناونیشانەکانی مۆدێرنیزمی فیکری، سەرەڕای ئەوەی کە ئافرەت لە سیستەمی مافی ئیسلامی بوونەوەرێکی کۆمەڵایەتی پلە دووە، بەڵکو لە سیستەمی نێرینەشدا ئەو سیستەمە نێرینەیەی کە لە زۆربەی کۆمەڵگاکان دەستەباڵایەچ ڕۆژئاوا بێت یان ڕۆژهەڵات ئافرەت هەر پلە دووە.

بەمجۆرە بۆ هەر چەمکێک کە ڕۆژئاواییەکان دایانهێناوە ئێمە بۆ ئەڵتەرناتیفێکی ئیسلامی یاخود یەکسان ئەگەڕێین کە لەگەڵ ئەو چەمکە بگونجێت یان پێشتر لەو چەمکە و بناغەیەک بۆ ئەو چەمکە بێت. مەبەستیش لەم کارە نەفیکردنی ڕەچەڵەک و جیدیەتە لە داهێنانە مۆدێرنەکان ئەویش بە گەڕاندنەوەی بۆ ئسوڵە کۆنەکەی ، یاخود گەڕان بە دووی شێوەکانی پێشتر و وێنە ڕابردووەکانی. ئەم شێوە میتۆدە ڕۆژهەڵاتناسەکان لەبۆ خوێندنەوەی فیکری فەلسەفی لە ئیسلامدا بەکاریان هێنا ، هەروەها ئینکاری ئەوەیان ئەکرد کە ئەم بیرە لە بابەتگەل و بابەتەکاندا خاوەنی نوێکردنەوەو داهێنان بێت ، ئەویش بە حەواڵەکردنی بۆ بناغەکەی لە کولتورە کۆنەکاندا، بە تایبەتیش لە فیکری یۆنانیدا.

لە ڕابردووی نزیک و دوور ئامانجەکانی گەڕان بەدووی پرنسیبی داهێنان و بەرهەمهێنانەکان ئەمەیە: شاردنەوەی حەقیقەت لە ڕووەکەی تریەوە بریتیە لە داپۆشینی ناتەواویەکانی داهێنان. ئەمەو ئەوەی کە بە عەقڵیەتی بنەچەخوازی کارئەکات وبەدووی یەکەمین بناغەو یاخود شێوەی پێشینە بۆ هەر بیرو دەستەواژەیەک ئەگەڕێ ، ئەو کەسە کردارەکان لەسەر بناغەی ئەسڵ پێوانە ئەکات ، واتە پێشتر زانینی ئەوەی زانراوەو تەقدیر کراوە، بۆ ئەوەی لەگەڵیا جووت بێت و ئەوەشی جووت نابێت وەلاوەبنرێ .

لەم روانگەيەوە ئەو کەسە زياتر گرنگی بە پارێزگاريکردن ئەدات تا مەعريفە، واتە گرنگی بە خوێندنەوەو دەستنيشانکردنی واقيع و دۆزينەوەی شتە شاراوەکان و زانينی نوێ نادات ، ياخود هەوڵی شکاندنی بەستەڵەکی و کردنەوەی بوار بۆ گۆڕين و گۆڕانکاری نادات . ئەمەش وائەنوێنێ کە بير تەنيا پەرچدانەوەيەکی نەزۆک بێت، ، لەسەر ئاستی فيکری بەشداری لە دروستکردنی رووداوەکان ناکات ، بە تايبەت لای کەسانی داواچی و پارێزەرانی شوناسنامە، وەک رۆشنبيرو لێکۆڵەرەو نەتەوەيی و ئيسلاميەکانی جيهانی عەرەبی بەرجەستە ئەبێت. ئەمەش بە شێوەيەکی گشتی هەڵوێستی مارکسيەکانە لە مارکس و تێکستەکانی مارکس. ئەوان فوندامەنتێل و پاشەکشەکەرن ، بەو مانايەی ئەوان پێوەر و سەنگی مەحەک بەو شتە دەزانن کە مارکس وتوويەتی و کردوويەتی, ئەوەی کە بگونجێت وەريانگرتووە ئەوەشی نەگونجێت دووريان خستۆتەوەو وازيان لێهێناوە.

ئيلتيفاف لە راستی

ئەمەيە هەڵوێستی داواچيەکان بە هەموو لايەنەکانيانەوە چ وەکو زاراوە چ وەکو ديارده بەرامبەر بە بەجيهانيبوون . ئەوان مامەڵەيەکی ئايديۆلۆژيانەی خەباتگێڕانە لەگەڵ بەجيهانيبووندا ئەکەن ئەمەش خۆی لە چەند هەڵوێستێکدا ئەبينێتەوە: هەڵوێستی يەکەم خۆی لە رەفزکردنی بەجيهانيبوون ئەبينێتەوە بەو بيانووەی بەجيهانيبوون داگيرکردنێکی رۆشنبيری ياخودئيمپرياليزمی نوێيە و بەرجەستە بووە لە دەسەڵاتی ئەمريکا بەسەر جيهاندا: هەڵوێستی دووەم ستوونەکانی بريتين لە خۆئالاندن لە حەقيقەت بەو ووتەيەی کە بەجيهانيبوون لەبەر ئەوەی (نزعەيەکی مرۆيی گۆڕانکاريە) کەواتە لە ناخی ((بڕوای ئاينی و بەهای ئيسلاميدا) يە. بە جۆرێ دارمان لای خاوەنانی ئەم هەڵوێستانە گەيشتووتە رادەيەک کە بڵێن بەجيهانيبوونێ هەيە پێی ئەوترێ ((بەجيهانيبوونی ئيسلامی)) کە ئيسلامەکان لە سەردەمی دەسەڵاتی خۆياندا مومارەسەيان کردووە هەروەها ئەم بەجيهانيبوونە لە بەراوردکردنی لەگەڵ ئەو بەجيهانيبوونەی ئێستا ، بەجيهانيبوونی دەوڵەمەندبوون و ريفۆرمی ئەزانن کە ئەوان بە بەجيهانيبوونی بەهەژارکردن و خراپەکردنی دائەنێن. بەڵام هەڵوێستی سێيەم ، کە پەيوەندی بە هەڵوێستی پێشووترەوە هەيە، ستوونەکانی بريتين لە گەڕانەوە بۆ دواوە واتە گەڕانەوە بۆ جيهانخوازی بەسەرچوو، چ بە شێوە ئيسلاميەکەی بێت ياخود شێوە رۆژئاوايە هاوچەرخەکەی. هەڵگرانی ئەم هەڵوێستە داوای روخاندنی ئەو بەجيهانيبوونەی ئێستا ئەکەن، بە رای ئەوان ئەم بەجيهانيبوونەی ئێستا کە لەسەر بناغەی نەفيکردن و دزين و بەساراکردن و بەربەريەت و کوشتنی جەستەيی و رۆحی بونيادنراوە ئەبێ بگۆڕدرێتەوە بەجيهانخوازی کە بەڕای ئەوان مەيلێکی مرۆڤخوازانەی گشتلايەنيی هەيە لەسەر بناغەی ئەوە وەستاوە کە رێزی جياوازی و هەمەچەشنی نێوان مرۆڤ بگرێت و هەروەها ئەو بەها رۆحی و نموونە ئيتيکيانە بەرجەستە ئەکات کە لای بەرهەڵستکارانی بەجيهانيبوون لە رۆشنبيرە عەرەب و ئيسلاميەکان بەديئەکرێ. ئەمەش هەروەها هەمان هەڵوێستی هەندێ لەو رۆشنبيرە

ڕۆژئاوایەکانە بە تایبەت فەڕەنسیەکان: ئەوانیش لە شکایەتکردنیان دژ بە داگیرکردنی بەجیهانیبون و بەئەمریکابوون بوون بە شەریکی ئێمە. هەڵوێستی چوارەمیش هەیە خاوەنەکانیان داوا ی ئەوە ئەکەن کە بچینە نێو ئەم بەجیهانیبوونەی ئێستاوە، بەڵام بەو مەرجەی ئەو بەجیهانیبوونە رووی مرۆڤایەتی پێ ببەخشێنرێ، واتە رووی بەمرۆڤیبوونی پێ بدرێت یاخود بە مەودا رۆحی و ئایدیالیستسەکانی دەوڵەمەند بکرێت. ئەم هەڵوێستەش لای فۆندامێنتێلە ئیسلامیەکان ئەگاتە ئەوپەڕی ، کە نێرسیسسیەتی ئاینیان پێ ئەڕازێننەوە، بەو بیانووەی ئەوان چارەسەریان بۆ ئەو گرفتانە لایە کە مرۆڤی هاوچەرخ پێوەی ئەتلێتەوە. بە رای ئەوان ئیسلام وەڵامی هەیە کە هەر ئیسلامیشە خۆی کەفیلی ڕوانینە مرۆڤایەتیی و هێزە مەعنەویە رۆحانیەکەی و پەیامە تەوحیدیە ئیستیخلافیەکەیەتی کە بریتیە لە ئازادکردنی هەموو مرۆڤایەتی ، رزگارکردنیان لە ئافات و نێوەندەکانی ، گرفت و قەیرانەکانی .ئەمەش بێ ئاگایی و گەورەکردنەوەو بە کەم سەیرکردن وایان لێ ئەکات بڕوایان وابێت کە ((رزگارکردنی جیهان)) و رزگارکردنی موسڵمانان و رێنیسانسی عەرەب هەر هەمووی لەسەر ئەوە وەستاوە بگەڕێینەوە بۆ دواوە بۆ ئەزموونی سەلەفی و نموونەکانیان لە شارستانیەت و بیناسازی و یاخود لە شێوەی رەهبەریکردن و خەلافە ، بۆ بەدیهێنانی ئەو شتەی ئیسلامیەکان بە درێژایی مێژووی ئیسلامی تیایدا سەرکەوتوو نەبوون.

بەمجۆرە ئێمە بەرامبەر کۆمەڵێ هەڵوێستین کە تیایدا رەفزکردن و خۆتێوەئاڵان و پەشیمانی و نێرسیسیەت تێکەڵ ئەبن، ئەمانە هەموویان بە تەنیا بریتین لە پەرچدانەوە بەرامبەر بە بەجیهانیبوون کە تیایدا نەزۆکانە بەجیهانیبوون ئەخوێنرێتەوە، بە هەمان رادەش خاوەنەکانیان بەسەر گۆڕانکاریەکاندا بازئەدەن ئەو گۆڕانکاریانەی کە جیهان لەسەر ئاستی فیکرو رووداوەکان بەخۆیەوە ئەبینێ هەر لە نموونەکانی روانینە وە تا نموونەکانی ژیان ، لە پەیژەکانی بەهاوە بۆ سیستەمەکانی پەیوەندی.

بەڵام خوێندنەوەی سوودمەند لەسەر ئەو روانینە بونیادنراوە کە بڕوانرێتە ئەو رووداوانەی کە جیدیەت بەرهەمدێنێ، یاخود ئەو توانا فراوانەی کە ئەیکاتەوە. بەمجۆرە ئەهلی فیکر مامەڵە لەگەڵ بەجیهانیبووندا ئەکەن: ئەوان هەڵوێستێکی ئایدیۆلۆژی لە پێشینەی لێ وەرناگرن پێش ئەوەی راڤەی نەکەن و شینەکەنەوە یا پێش ئەوەی داینەماڵن و هەڵینەوەشێننەوە. بەمجۆرە و لەم حاڵەتەدا بەجیهانیبوون نابێتە بابەتێک بۆ وەسفکردن و گاڵتەپێکردن، هەروەها ناشبێت بە بوارێک بۆ مومارەسەکردنی مامۆستایی و وتنەوەی وانە بەسەر کەسانی دیکەدا، بەڵکو ئەبێتە بەشێک بۆ لێکۆڵینەوەو پشکنین یاخود ئەبێتە پاڵپێوەنەرێک لە پێناوی فێربوون و تەگبیرکردن، واتە ئەگۆڕێ بۆ بوارێک بۆ داهێنانی تێگەیشتن و دەستەواژەو شێوازی نوێ کە بوار بە خوێندنەوەی وەرچەرخانە جیهانیەکان و دەستنیشانکردنی گرفتە هەنووکەیەکان ئەدات. نموونەش لەسەر ئەمانە زۆرن:

بۆنموونە با زاراوەی ((کرێکارانی مەعریفە))) وەرگرین ، ئەم زاراوەیە بۆ ئەوە داهێنرا تا تێگەیشتنمان هەبێت لە بارەی شۆڕشی زانینەیەکان. ئەم زاراوە نوێیە ئەو جیاوازیەی لە نێوان دەستەبژێرکان و گشتینی خەڵکدا هەیە نایهێڵێت واتە جیاوازی نێوان پیشەوەرانی فیکرو پیشەوەرانی باوەڕ، بەشێوەیەک ئەبێتە هۆی بڕێک لە بەمرۆڤکردنی پەیوەندیەکانی نێوان پلەو پایەو و چینە کۆمەڵایەتیەکان. ئەم کارەش بۆ زاراوەی ((خەباڵەکانی سیبرانی)) یش هەر راستە ئەم چەمکەش چەمکێکی نوێیە بوار ئەڕەخسێنێ بۆ خوێندنەوەی ئەو گۆڕانکاریانە کە لەپەیوەندیەکانی نزیکێتی مرۆڤ و پەیوەندیە دەستەجەمیەکان بەهۆی کۆمپیوتەرو تۆڕەکانی پەیوەندی ئەلیکترۆنیەوە روویانداوە. لە نموونەی سێیەم ، زاراوەی ((کۆتایی جوگرافیا)) ئەبینین ئەم زاراوەیە پۆل فیریلیۆ دایهێنا بە پێی ئەم زاراوەیە بوار بە خوێندنەوەی ئەو گۆڕانکاریەنە ئەدات کە لە پەیوەندی نێوان زەمان و جێگادا روویانداوە ، پاش ئەوە ی زەمین بووە گوندێکی میدیایی بچووک. دواجار ئەمەیە رۆڵی زانستی نێوەندەکان و میدیا. ئەمە لقێکی نوێیە کە ریجیس دۆبریە دایهێنا ئەویش بە خوێندنەوەی ئەو گۆڕانکاریە گرنگانەی کە دامەزراندنی بواری تەلەفزیۆنی و کۆمەڵگای میدیایی دروستیان کرد. کەچی دۆبریە و فیریلیۆ لە لایەنگرانی بەجیهانیبوون نین ، بەڵکو ئەوان لە رەخنەگرانی بەجیهانیبوونن ، بەڵام ئەوان کە رەخنەی لێ ئەگرن بە مەبەستی نەفیکردن و ئیلغاکردنەوە نیە، بەڵکو ئەوان هەوڵ ئەدەن لە رووداوەکە بگەن و دووبارە پرسیارو گرفتەکان داڕێژنەوە.

بەمجۆرەش خاوەن عەقڵەکان مامەڵە لەگەڵ بەجیهانیبووندا ئەکەن و هەر ئەوانیش بە چاوی تواناو زمانی تێگەیشتن ولۆجیکی گۆڕانکاری و بەرهەمهێنان مامەڵە ئەکەن لەگەڵ رووداوەکانی سەردەم. بەڵام لای ئێمە میکانیزمەکانی بەرگریکردن لە خود ، خۆهەڵکێشان بە داهێنانە کۆنەکان و نێرسیسیەتی رۆشنبیری و ، نزعەی سەلەفی ئاوێتەبوو لەگەڵ عەقڵیەتی فیندەمانتێلی وای کردووە کە پاڵمان پێوەبنێت یان ئەوەتا بە کاری هێرشبردنە سەر بەجیهانیبوون رووداوەکان نەفیبکەینەوە و بەوەش وەسفی بکەین کە ((ئامێرێکی دۆزەخیە)) بۆ کۆنترۆڵ کردن ، یاخود شتەکان ئەوەندە ئاسان بکەینەوە کە بەسەر راستیەکان بازبدەین و بڵێین بەجیهانیبوون شتێکی نوێ نیە، هەر لە سەردەمی یۆنانی و رۆمانیەکان هەبووە، یان بووترێ بەجیهانیبوون هەوەسێکی مرۆڤایەتیە و بەرجەستەکردنی پرنسیبەکانی ئیسلامە کە داوای ((کرداری باشەو ئیمانداری)) ئەکات. ئەوانەشی ئەم کارە ئەکەن ناتوانن جیاوازی لە نێوان چەمک و زاراوەکان ببینن ، بە هەمان ڕادەش بەسەر سەردەم و قۆناغەکاندا بازئەدەن ، کەچی بەهای زانین و راستی داوامان لێ ئەکات بەڕووی ئەو شتانەی کە رووئەدەن بکرێینەوە بێ گوێدانە شوناسنامەی خاوەنەکانیان گەر ئێمە داوای برینی ((دواکەوتووی لە هەوڵدان و رۆحی داهێنان)) ئەکەین ، بۆ ئەوەی دان بە راستیەکان بێنین و سوود لە بەرهەمەکان وەرگرین .

بەبەراوردکردن لەگەڵ رابردوودا جیاوازیەکی فراوان لە نێوان کۆنەکان لەلایەک و هاوچەرخ و مۆدیرنیزمەکان لەلایەکی دیکەوە ئەبینرێ. کۆنەکان واتە عەرەب و موسڵمانەکان ، بەڕووی رۆشنبیریەکانی کۆندا کراونەتەوە بە سنگفراوانیەوە دەستکەوتەکانی ئەو رۆشنبیریانەیان وەرگرتووەو سوودیان لە داهێنانەکانیان بینیوە، بە شێوەیەکی داهێنەرانەو بەرهەمدار توانیویانەتەوەو سوودیان لێ بینیووە، ئەویش لە میانەی ئەو بەشە زانین و زانستانەی کە دۆزیویانەتەوە ، یا ئەو نموونەو دەستەواژە شارستانیانەی کە دایانهێناوە، یاخود ئەو سیستمە فیقهی و سیستەمی وتنانەی کە بونیادیان ناوە، بە جۆرێک بواری پێداون واقیع دروست بکەن و ژیان بەرهەمبهێنن، هەروەها لەسەر ئاستی شارستانیەت رەهبەری جیهان بکەن. سەیرنیە گەر کەسانی رابردوو لە ناخیاندا خۆشەویستی فێربوون و عیشقی زانست جێگیربووبێ، لە هەر سەرچاوەیەکەوە بوایە ، هەروەها هەوڵدانیان بۆ چاوپێکەوتنی ئەو خاوەن زانستانە لە هەر شوێنێکی ئەم زەمینە بوونایە.

کەچی عەقڵی فیقهیی هاوچەرخ کە بە عەقڵیەتی نموونەو لۆجیکی جووتبوون لەگەڵ ئەسڵدا کارئەکات ، تووشی ناکۆکیەکی ئابرووبەر بووە، ناکۆکی لە نێوان ئەوەی کە ئەیەوێ و حەزی لێیە و ئەوەی کە بیری لێ ئەکاتەوە و توانای بسەرا ئەشکێ. لەبەر ئەوەی ئەم عەقڵە لە حەزکردن بۆ زانین سەرهەڵنادا ، زیاتر لەوەوە سەرهەڵئەدا کە لە ژێر دەسەلاتی ئایدیۆلۆژی خەباتگێرانەیە، ئەمەش وای لێکردووە لەگەڵ رووداو و مەسەلەکان بە میکانیزمی نەزۆک مامەڵە بکات ، یان بە راکردن بەرەو پێشەوە بەمەبەستی مومارەسەکردنی مامۆستایەتی بەسەر رۆژئاواو و داواکانی بۆ بەمرۆڤکردنی شارستانی رۆژئاوا، یاخود بە گەڕانەوە بۆ دواوەو بە رەفزکردنی بەجیهانیبوون و بەردبارانکردنی، بەوەی گوایە بەجیهانیبوون بریتیە لە پرۆژەیەک ئامانجی ((سڕینەوەی رۆشنبیری)) یە یاخود ئامانجی ((کوشتنی رۆحی)) ئەوانی ترە ، یاخود رەتکردنی بنەڕەتی و نەژادی و وەهاش دابنرێ کە لە ناخی ئاین و پرنسیبی بڕوا و شەریعەتایە.

جیهانێتی بەسەرچوو

ئەوە هیچ گفتوگۆیەکی ناوێ کە شارستانی ئیسلامی خاوەن ناوەڕۆکی پڕ لە گۆڕانکاری و شێوەکانی پڕ لە هاوکاری و بەهاکانی بەردەوامی بوو . گەر وا نەبوایە ئەوە ئەو شارستانیە نەیدەتوانی بلاوبێتەوەو بەدرێژایی سەدەکان گۆرەپانی کاری مێژوویی داگیربکات ، کە تێیدا فیکرو زانست و زانینەکان گەشەی کردوو، بە هەمان رادەش بازارەکانی ئاڵوگۆڕی ئابوری و بوارەکانی پەیوەندی مرۆیی تیایدا پەرەی سەندبوو . سەرەڕای بوونی ئیمپریالیزمی دەسەلاتی غەیبانیەت تەنانەت لەسەر ئاستی ئاینیش رووی گۆرینەوە هەندێک جار دەرئەکەوت، لەبەر ئەوەی بەشێوەیەک لە شێوەکان پەیوەندی بڕواهێنەر بە خوای خۆیەوە پەیوەندیەکی ئاڵوگۆڕی بووە، بەو مانایەی لەسەر

ئەم زەویە بەندەو واز لە هەندێ لەو شتانە ئەهێنێ کە حەزی لێیەتی، بۆ ئەوەی لەو دنیا چەندجارە ئەو سودانەی بە نسیب بێتەوە ، بێگومان ئەم روانینەش بە پێی ڕوانینی بازرگانی ئیمان وایە. بە هەر حاڵ ئاڵوگۆڕی سیمای هەموو کولتورێکە ، هەر لە ئاڵوگۆڕی ئافرەت لە کۆمەڵگا سەرەتاییەکانەوە تا ئاڵوگۆڕی زانیاری لە کۆمەڵگا میدیایەکاندا. بەڵام ، پێش شۆڕشی زانین و تەقینەوەی تەکنیکەکانی پەیوەندی و شێوازەکانی راگەیاندن، هەموو گۆڕینەوەیەک بە بەجیهانیبوون دانانرێ تەنانەت گەر هاتوو ئەو پەیوەندیەش بە ئاڵوگۆڕەکانی شارستانیەتی یۆنانی یا بە شارستانی ئیسلامی یان تەنانەت گۆڕینەوەی شارستانیەتی رۆژئاوایی هاوچەرخیش پەیوەست بێت ،ئەو شارستانیەی کە بەشێوەیەکی فراوان بڵاوبۆتەوە بەجۆرێک مرۆڤایەتی پێشتر هەرگیز ئەم جۆرەی بەخۆوە نەبینیوە. لەبەرئەوەی بەجیهانیبوون بەرهەمی چوونە نێو سەردەمی گەردونیە. هەروەها بەجیهانیبوون دەرئەنجامی شۆڕشێکی تێکەڵەیە، چ وەک تەکنیک چ وەک دیجیتاڵ ، بەشێوەیەک واقیعی فیعلی لەگەڵ بەجیهانیبووندا کارلێکردنی کردووە تا واقعێکی دیکە دروست بکات ، واقیعێکی هەوایی دەستکرد، ئەویش لە ڕێگای کۆمپیوتەرو عەقڵە ئەلیکترۆنیەکانەوە، لە ڕێگای بەیەکگەیاندنی تێکستە ژمارەییەکانەوە بوار بۆ خولقاندنی ژمارەیەکی بێ کۆتایی لە دیاردە خەیاڵیەکان ئەڕەخسێنێ. بەمجۆرە ئێمە بەرامبەر رووداوێکی گەردوونین لەگەڵیا نەخشەی جیهان ئەگۆڕێ ، بە هەمان رادەش پەیوەندی لەگەڵ خودی واقیعدا ئەگۆڕێت، ئەمەش گۆڕانە لە بونیادی کولتورەوە بۆ مومارەسەکردنی دەسەڵات ، لە شێوەکانی شوناسنامەوە بۆ سیستەمەکانی پەیوەندی ، لە شێوەی گەشەکردنەوە بۆ شێوەکانی ململانێ و جەنگەکان.

نەفیکردنی ئەو رووداوەی کە رووئەدات بە بیانووی ئەوەی شێوە داگیرکردنێکە کارێکی بێ سوودە ، هیچ شارستانیەکی زیندوو گەشەکردوو ، ئامادەو چالاک نیە ، کە مومارەسەی توانای خۆی نەکات بۆ بڵاوبوونەوەو فراوانبوون، لە ڕێگای بەرهەم و داهێنانە ماددی و تەکنیکیەکانی ، فیکری یان سیمبولیەکان. بەم مانایە هیچ جیهانخوازیەک نیە چ کۆن یا نوێ کە کولتورو شارستانیەکان مومارەسەی کردبێت خالی بێت لە سیماکانی داگیرکردن و میکانیزمەکانی دەسەڵات و پاشکۆیی و ئیمپریالیزمی، چ ئەو شارستانیەتە یۆنانی بێت یا ئیسلامی یاخود جیهانیەتی رۆژئاوایی مۆدێرن بێت بە هەموو جۆرەکانیەوە.

مانای ئەمەش ئەوە ئەگەیەنێ کە دەستنیشانکردنی جیاوازی بێسوودە لە نێوان جیهانەکانی پێشوو ، چ ئیسلامی یا رۆژئاوایی بێت ، بەو سیفەتەی ئەوان سیمایەکی مرۆییان هەبوو، هەروەها لە نێوان بەجیهانیبوونی ئێستا ئەو بەجیهانیبوونەی کە جیهانی ئەمریکیەو روخساری بەربەریانەی هەیە. واباشترە بە رووی رووداوەکاندا بکرێینەوە بۆ ئەوەی بەشداریکەین لە خوێندنەوەو داڕشتنەوەی ، بە مەبەستی داهێنانی ئەو چەمکانەی لە ڕێگایانەوە شێوەکانی گۆڕان و ئاسۆکانیان ئەخوێنینەوە لە پێناو دەوڵەمەندکردن و زێدەکردنی، یاخود ئاشکراکردنی ئەو دەستەواژەو دەستپێشخەریانەی کە

توانایەکی وامان بۆ ئەرەخسێنێ تا بتوانین ببینە هێزی بەجیهانیبوون ،و بەشداری لە بەڕێوەبردن و بەڕێخستنی چالاکیەکانی بکەین.

گەڕانەوە بۆ دواوە هیچ سوودێکی نیە ، واتە گەڕانەوە بۆ رابردوو بۆ لای رابردووەکان بە مەبەستی دۆزینەوەی رێگاچارەی گرفتە هاوچەرخەکانمان لای ئەوان، هەروەک چۆن ئەو کەسانە ئەنجامی ئەدەن و ئەڵێن چاککردنەوەی ئەو بارودۆخەی تێی گەوتووین بە تایبەت بەوە دێتەدی بە گەڕانەوە بۆ لای ئیبن تەمیمەو ئیبن خەلدون دێتەدی ، و هەر لای ئەوانە ((دیاریکردنی دەردەکەو دۆزینەوەی دەرمانەکە)) . ئەوەشی ئەمە ئەکات هیچ چاککردنەوە و پێشکەوتنێ بەدەست ناهێنێت و واقیعیش ناگۆڕێ، بەڵکو بەشداری زیاتری قوڵکردنەوەی گرفتەکان و توندوتۆڵکردنی قەیرانەکان ئەکات ، لەبەر ئەوەی ئەهلی هەر سەردەمەو هەر کۆمەڵگایەک بەرپرسیارن بەرامبەر بە دیاریکردنی واقیعی خۆیان و هەڵهێنجانی چارەسەر بۆ گرفتەکانیان. هەروەها خۆ گێلکردن لە حەقیقەت وهەوڵدان بۆ دەستبەسەراگرتنی داهێنانی کەسانی تر و بە مەبەستی بەئیسلامکردنی بەجیهانیبوون کارێکی بێ سوودە، گەر هاتوو ئێمە ئەوەمان کرد مانای وایە ئینکاری حەقیقەتەکان ئەکەین ، بەهەمان رادەش ئەم کارە ئەبێتە بەڵگەیەک بۆ شایەدی بێدەسەڵاتیمان لە بواری داهێناندا. کەواتە باشتروایەو حەقی خۆیەتی دان بەو شتانە بنێین کە رۆژئاوا بەدیهێناوە، هەروەها دان بەو کارو هەوڵدانانە بنێین کە رۆژئاوا کردوویەتی و بە توانا ی خۆی بازدانی شارستانی و گۆڕینی مێژوویی بەدیهێناوە، ئەو بەدیهاتنانەی لە هەموو بوارەکانی ژیاندا ئەنجامی داوەبەدەستەوە، ئەم کردارانەش کاریگەریەکەی هەموو گەلانی سەر زەوی گرتۆتەوە.

کاریگەری رۆژئاوا

لە روویەکی تریشەوە ئەمە ئەوە ناگەیەنێ کە بە ئاسانی تەماشای کارەکان بکرێت: پەیوەندیەکان لەگەڵ رۆژئاوادا چەند روویەک و چەند ئاستێکی هەیە، ئەو روو ئاستانە لایەنی ئیجابەو سلبیشیان هەیە. راستە ئەمە لە میانەی گفتوگۆدا دێتەدی هەر لە شۆکی مۆدێرنیزمەوە تا شۆکی بەجیهانیبوون. بەڵام ئەمە ئەوە ناگەیەنێ هەستین بە هێرشکردنە سەر رۆژئاواو کولتورەکەی، یاخود نارەزایی بەرامبەر بە هەڵوێستی ئەو کەسانە دەربڕین کە دان بە حەقیقەتی داهێنانەکانی رۆژئاواو کاریگەریان ئەنێن بەسەر رێنیسانسی فیکریمان و بەردەوامیە شارستانیەکەی ، بەو بیانووەی رۆژئاوا (لەرووی نائینسافیەوە) لە شارستانی رۆژئاوای مۆدێرندا ئینکاری رۆڵی عەرەب و موسڵمانەکان ئەکات. لەبەر ئەوەی پەیوەندی نێوان شارستانیەکان یەک لایەنی نیە ، بەڵکو پەیوەندی گۆڕینەوەو کارلێکردنە، بەهەمان رادەش پەیوەندی تەحەدیکردن و رووبەڕووبوونەوەیە. ئێمە فیکری یۆنانی کۆن کاریگەری تێکردووین بەهەمان رادەش کارمان کردە سەر فیکری رۆژئاوای هاوچەرخ.

ئەمە راستیەکە هیچ گومانی تێدا نیە : رۆژئاوایەکان سوودیان لە کولتوری عەرەبی ئیسلامی وەرگرتووە هەروەها زۆریش کاری تێکردوون، بە تایبەت لە بوارەکانی زانست و مەیدانەکانی فیکرو مەعریفە، گەر زۆربەشیان ئینکاری ئەم راستیەیان کردبێت ئەوا ئێستا وردە وردە خەریکە وێنەکە روون ئەبێتەوە و بەرەو گۆران ئەچێت، لە رووە سلبیەکەی ئەگۆری کە بریتیە لە داپلۆسینی شارستانیەتی ئیسلامی و کەمکردنەوە لە بەهاو گرنگیەکانی، بۆ مامەڵەکردنی ئیجابی لەگەڵ ئەو شارستانیە کە شارستانیەتێکی جیهانیە و کەلەپوری مرۆڤایەتی دەوڵەمەند کردووە.

بەهەرحاڵ بێ ئینسافی لای رۆژئاوایەکان ئەوە ناگەیەنێ ئێمە ئینکاری ئەو کاریگەریە بکەین کە پێشکەوتنی رۆژئاوا لە فیکرو ژیانماندا بەدیهێناوە، بەجۆرێک بووەتە هۆی گۆرانی ئەو دۆخەی کە ئێمەی تێداین، داوامان لێ ئەکات دووبارە مێژوو بنووسینەوە نەک تەنها بۆ ئەوەی راستیەکان بدۆزینەوە کە پێشێل کراون، یا لە پێناو بەرگریکردن و شانازیکردن بە مەزنێتی شارستانی ئیسلامی، بەڵکو لە پێناو گۆرینی وێنەو دووبارە کێشانەوەی نەخشەکان و بە بەرهەمهێنانی واقیعی مەعریفی و سیاسی و کۆمەڵایەتیەکان و بەشداریکردن لە پیشەسازی دیمەنە جیهانیەکان.

بەمجۆرە ناکرێ ئینکارکردنی کاریگەری رۆژئاوا بکەین بەسەر بون و ئەو واقیعەی لەبەردەماندایە. لێرەدا مەسەلەکە لەو هەڵوێستە ئەخلاقیە تێئەپەرێ کە داوا ئەکات بەرامبەر بەوی تر راستگۆیانە مامەڵە بکەین و دان بەو شتانە بنێین کە ئەنجامی داوەو بەدیهێناوەو ئەروا بۆ هەڵوێستی مەعریفی و ئاستی ئەنتۆلۆژی ، ئەمیش پەیوەست ئەبێت بە شیکردنەوەی ئەوەی کە بوونەوەرەو ئەوەشی کە هەنووکەییە، ئەمانەش لە پێناوی دۆزینەوەی ئەو خاڵە سست و ئەو ناتەواویەی کە خۆی لە ناتەواویماندا ئەبینێتەوە لە داهێنانی چەمک و دەسپێشکەری تێپەرو ئیستسنائی، کە واقعیەتی خۆی هەیەو لەسەر گۆرەپانی جیهانی کاریگەری خۆی بەجێدێڵێ. کەواتەکارەکە بە پلەی یەکەم پەیوەست بە لادان و سرینەوەوە نیە ، بەڵکو پەیوەستە بە دروستکردنەوەی خود لە رێگای بەرهەمهێنانی مەعریفەو بونیادنانی هێزەوە، بەهەمان رادەش پەیوەستە بە دانپیانانمان بە راستیەکان و کردنەوەمان بەرووی رووداوو بەسەرهاتەکان.

ئەوەی کە پێویستە دانی پێ بێنین ئەوەیە کە کاریگەری رۆژئاوا تەکنیک و شێوازەکانی رەت کردووە ، تا پرنسیب و مەبەستەکان بگرێتەوە، کەواتە ئاسانکردنێکی ناهاوسەنگ ئەبێت گەر هاتوو جیاوازیمان لە نێوان هەردوو بواری تیۆری زانستی لەلایەک و تەکنیکی پراکتیک لە لایەکی دیکەوە دانا. تەکنیک بەرجەستەکردنی روانینێکی فەلسەفیە و بەئەندازەی ئەوەی کە زانستەکانیش رەنگ و روویەکی تەکنیکیان وەرگرتووە. بەهەرحاڵ ئەو تیۆرو مەزهەبانەی لە رۆژئاواوەو بەرهەمهاتوون (ناڵێم رۆژئاوایی) خۆیان خزانۆتە نێو هۆش و عەقڵمانەوە، ئەو زاراوانەی زانا و فەیلەسوفە رۆژئاواییەکان دایانهێناوە، خۆیان خزانووەتە نێو زمان و ووتارەکانمان، هەروەک زاراوەکانی دیموکراسی و عەقلانی ، پێشکەوتن و مۆدێرنیزم ، تەنانەت ((کولتوور)) یش ، سەرەرای چەمکەکانی

کۆماری و ئەنتۆلۆژی و زاراوەی خودی ((چەمک)) یش. ئەمەسەرەرای ئەوەش زاراوەکانی ، وەک شوناسنامەو کەلتوورو ئازادی تاک ، وەکو بابەتگەلێک بۆ تێگەیشتن بەکاریان ئەهێنین یاخود وەک کۆمەڵێ دروشم بۆ داواکردن بەکاریان ئەهێنین ، ئەم دروشمانەش لە دەستکردی رۆژئاوایەکان. بێگومان دەربارەی چەمکی ((بەمرۆڤبوون)) و ((مەیلی مرۆڤایەتی)) یش ئەم بۆچوونە راستە . ئەم چەمکانە بەری سەردەمی رۆشنگەرین و بەری ئەو کودەتایەن کە دژ بە روانینی لاهوتی بۆجیهان و مرۆڤ بەرپاکرا ، واتە ئەمە بەری جیهانبینانەو دەرئەنجامی فەلسەفەی عیلمانی سەردەمە. ئەمەش ئەوە ئەگەیەنێ کە بەمرۆڤبوون روویەکی تری بەجیهانیبوونکردنە.

ئینکارکردنی راستیەکان

هیچ گومانی تێدا نیە و بمانەوێ و نەمانەوێ و دانی پێدا بێنین یان نەهێنین ، لەم ساتەدا فیکرمان نوێ ئەبێتەوە، نەک تەنیا لە ناخی خۆیدا بەڵکو بە کارلێکردنی لەگەڵ ئەو فیکرەی رۆژئاوا کە لە ناخماندا جێگیرە. بەمجۆرە ووتارەکانمان شایەدیمان لەسەر ئەدەن، ووتارەکانمان بە سوودوەرگرتن لە فەیلەسوف و زانایانی رۆژئاوا بە روانین و زاراوەو دەزگا چەمکیەکان چنراوون. ئەمەش هیچ زیانێکی تێدا نیە. لەبەر ئەوەی بیری گرنگ و تێپەرەکان رەگەزنامەیان نیە ، شایەدیش لەسەر ئەمە ئەو کۆچکردنە فیکری و تیۆری و دەقانەیە ، هەروەک لە کۆندا ووتنەکانی یەکەمین مامۆستا ئەرستۆ تا چەمکەکانی گەشەپێدان و بەمرۆڤبوون ، وجیهانخوازی و بەجیهانیبوونی نوێ، تا ئەگاتە ووتنەکانی ئبین روشدو فصوصي ئیبن عەرەبی و تیۆرەکانی ئیبن خەلدون لە سۆسیۆلۆژی و ئابوری و سیاسەت، هەر هەموویان بەرهەمی فیکری عەرەبی ئیسلامین و، ئێستا خاوەن فیکر لە جیهانی رۆژئاوا کاری پێ ئەکەن و رەنگە پێش جیهانی ئیسلامیش شانازی بە خاوەنەکانیانەوە بکەن. ناشبێ چەمکەکانی مارکسیزم لەیادبکەین کە بە شێوەیەکی بەرفراوان تەشەنەی کرد و ، کاریگەری خۆی بەجێهێشت بەسەر زەین و عەقڵەکان و تەنانەت بەسەر ئەوانەشی کە زۆر دژ بە مارکس بوون. لەبەر ئەوەی فیکرە بەهێزەکان لە کۆتاییدا ئەچنە نێو ئەوانەی کە هەڵدەستن بە رەخنەگرتن لیی و رەفزکردنەوەی .ئەمەش زۆر لەو کەسانە ئەگرێتەوە کە لە جیهانی عەرەبی ئیسلامیدا رەخنە لە فیکری رۆژئاوا ئەگرن. ئەو کەسانەی کە هێرش ئەکەنە سەر کولتوری رۆژئاواو ، هەر خۆشیان پاشماوەیەکن لە پاشماوەکانی ، لەم بارەیەشەوە نموونەکەیان غەزالی ، حوجەت ئەلئیسلامە، کە خودی خۆی سوودی لە فەیلەسوفەکانی رۆژئاوا وەرگرت ، سەرەرای ئەو هەموو هێرشانەشی ئەیکردە سەر رۆژئاوا ئەو لە ژێر کاریگەری ئەواندابوو، بەڵام نەیدەتوانی دان بەم راستیەدا بنێت ، ئەمەش وای لە قوتابیەکانی کرد بڵێن : ئەبوحامیدی شێخمان فەیلەسوفانی قوتدا بەڵام نەبتوانی بیانهێنێتەوە. یا وەکو دکتۆر و لێکۆڵەرەوەی میسری هاوچەرخ عەلی سامی ئەلنەشار ، ئەوەی رەفزکردەوە کە فارابی و ئیبن روشدو ئیبن سینا ناوبنێت فەیلەسوفی ئیسلامی لەبەر ئەوەی ئەوان فیکری خۆیان لەسەر فەلسەفەی یۆنانی بونیادنابوو. بەڵام بەرای ئەو ئیسلام ((فەلسەفەی تایبەت ومیتافیزیقیای خۆی هەیە)) کە لە قورئانەوەسەرچاوەی گرتووە.. بەمجۆرە

لێکۆڵەرەوەی ئیسلامی لە تەعبیرە یۆنانیەکان زیاتر هیچی دیکەی دەست نەکەوتووە بۆ وەسفکردنی روانینەکانی قورئان .

ئەمە تەڵەزگەی هەموو ئەو ئیسلامیانەیە کە لە هەڵوێستیاندا هەیە بەرامبەر بە رۆژئاواو فیکری رۆژئاوا. ئەوان خۆیان دروستبووی ئەم فیکرەن کە ئێستا دژی ئەوەستنەوەو ئینکاری ئەکەن، تەنانەت ئەوەشی کە ئەیخەنە ڕوو بۆ چاککردنەوەو باشکردنی. ئایا ئەوە لە بناغەدا روانینی مرۆڤایەتی نیە ، دەسکەوتێک نیە لە دەستکەوتەکانی فیکری رۆژئاوای مۆدێرن؟ کەواتە باشتروایە مامەڵەکردن لەگەڵ فیکرەکان لەسەر بناغەی شوناسنامەی بێژەرەکەی نەبێت ، بەڵکو واباشترە بە لۆجیک و تێگەیشتنەکانی خۆی مامەڵەی لەگەڵدا بکرێت، واتە مامەڵەی لەگەڵدا بکرێت لەرووی کاریگەریەکانی لەسەر راڤەکردن و شیکردنەوە، یا لەرووی توانای خوێندنەوەو دەستنیشانکردنی.

زۆر جوانە گەر کەسێک لە ئێمە داوای ((بەمرۆڤبوونی بەجیهانیبوون)) بکات. بەڵام گرنگ ئەوەیە لە پێناوی دووبارە داڕشتنەوەو دەوڵەمەندکردن و داهێنان هەستین بە دووبارە دارشتنەوەی چەمکەکان بە شێوەیەکی نوێ ، بۆ ئەوەی ئەم مرۆڤایەتیەی ئێستامان ئەوەی بە میراتی بۆمان بەجێماوە بیگۆڕین ، لە میانەی ئەزموون و لەبەر رۆشنایی دەستکەوتە هەنووکەیەکان واتە لەبەر رۆشنایی سەرنەکەوتن و بەدەستهێنانەکان ئەو مرۆڤایەتیە دووبارە پێکیبهێنینەوە. بەمجۆرەش دووبارە کۆنەکان دائەهێنینەوە یاخوود نوێی و بنەچەکان ئاشکرائەکەین ، بە هەمان رادەش سەرکەوتوو ئەبین لە گۆڕینی کەلەپورمان بۆ زەمینەیەکی بەپیت بۆ ئەوەی فیکرە تێپەرەکانی تێدا بڕوێ. بە بێ ئەمەش داواکانمان بۆ نوێخوازی و داهێنان مەحاڵ ئەبێت و تەنیا ئەبێتە پڕوپاگەندەی فیکری و کۆمەڵێ دروشمی بەسەرچوو.

ئەو پرسیارە سەرەکیەی کە ئەکرێ لە خۆ بکرێت پێش ئەوەی لەکەسانی تر ، هەروەک حاڵی هەر پرسیارێکی بەرهەمهێنەر، ئەمەیە : ئایا ئەکرێت لەسەردەمی زانینەو بەجیهانیبووندا بە زاراوەو نموونەو شێوەو تەشریع و دابونەریتەکانی سەردەمی پاشایەتی و کۆمەڵگای باوک سالاری و فیکری لاهوتی هەڵبژێری پەیوەندیەکانی نێوان مرۆڤ بکرێت بە پەیوەندیەکی مرۆڤایەتی؟

ئایا هەیە بەوە رازی نەبێت کە پەیوەندی نێوان ژن و پیاو مۆرکێکی مرۆڤایەتی پێ ببەخشێنرێ کە ئەمەش ئەبێتە هۆی بەمرۆڤبوونی جیهان ؟ئایا ئەوانەی کە دەستبەرنەداری بڕوا فیقهی و بڕواخوازیە هەڵبژێرەکانی خۆیان نابن ، و دژ بەوانەن کە مومارەسەی سەربەخۆیی و ئازادی خۆیان لە هەڵبژاردندا ئەکەن ، ئایا ئەوانە ئەتوانن رووەیەکی مرۆڤایەتی بەجیهانیبوون ببەخشن ؟

ئایا کەسێک بە ئازادی تەعبیربکات و بیربکاتەوە ئایا بۆ ئەبێ بە کافرو هەڵگەڕاوەو دونیایی تاوانبار بکرێت ، ئایا ئەوەی ئەمە ئەکات لە وەزعێکدایە کە هەستێ بە بەخشینی روانینی

مرۆڤایەتی بە شارستانی رۆژئاوا؟ ئەو کەسەی بڕوای وایە مرۆڤگەلێ هەن هەر بە زگماکی بەشەرەفترو باشترو راستترن لە کەسانی تر ئایا ئەو کەسە مەشروعیەتی ئەوەی هەیە وانەی مرۆڤایەتی بڵێتەوە؟ ئەوەی کە توانای نەبێت کۆمەڵگاکەی خۆی لە هەژاری و دواکەوتووی رزگار بکات ، ئایا توانای بە ئیسلامکردنی مۆدیرنیزمی هەیە ؟

نائامادەیی مرۆڤ

لەو بڕوایەدانیم بە کردارو ووتن هیچمان بۆ ئەو داوایانە کردبێت کە بۆ بەمرۆڤکردنی جیهان و ئەوی تربەرزی ئەکەینەوە . گەر ئێمە کار لەسەر گۆڕین و دووبارە پێکهێنانەوەی ئەم مرۆڤایەتیەی ئێستامان نەکەین ، ئەوە ئێمە توانای بەجێهێنانی ئەم داوایەمان نابێت . رەنگە واباشتر بوو لەسەر ڕەخنەگرتنی روانینە بوونگەریەکان و هەڵوەشاندنەوەی نموونە بڕواخوازی و ئاشکراکردنی نێرسیسی کولتووریمان کارمان بکردایە، ، ئەمانەش لە پێناوی بەمرۆڤکردنی پەیوەندیەکانمان لەگەڵ خوودی خۆمان و کەسانی تر، ئەویش لە ڕێگای گۆڕینی تێگەیشتنمان بۆ راستی و مامەڵەکردنەکانمان لە بوارەکانی مافدا.

بەم مانایە ، ئەوەی پێویستمانە بەمرۆڤکردنی خودی روانینە ئیسلامیەکانە، ئەو روانینانەی کە چی هێناوە بەسەر عەقڵی فوقەهاکان و پاسەوانانی بیروباوەڕدا ، یاخود ئەو هەڵسووکەوتانەی کە لە مومارەسەی خاوەن بڕوا فوندەمەندالیزەکاندا بەرجەستە ئەبێت . یەکەم شتێک کە بە مرۆڤبوون پێویستێتی لابردنی ستراتیژیەتی یەکتربەهیچ نەزانینە ئەم کردارەش ئەهلی مەزهەب وهۆزەکان بەرامبەر بە یەکتری ئەینوێنن، ئەویش بە دانانی کتێبی ئسولی تایبەت بە هەر تایەفەو مەزهەبێ لەسەر تەختەی داماڵینی ڕەخنەی مێژوویی و پشکنینی عەقلانی ، بەمەبەستی وەدوورخستنەوەی ئەو دەقانەی کە لەسەر بناغەی دورخستنەوە بوونیادنراون. پاشان نەهێشتنی یاسای کافری و بەخشینی ئازادی بە هەر کەسێک بۆ ئەوەی مومارەسەی بیروباوەڕی خۆی بکات مادامەکی ئەمە ئەکەوێتە ژێرکێفی گفتوگۆی گشتی و زیان بە باری گشتی ناگەیەنێ و سیستەمی کۆمەڵایەتی خراپ ناکات . بەمەش پەیوەندی مرۆڤایەتی زیاترو بەردەوام لە نێوان تایەفەو مەزهەبەکان بەرپائەبێت. بەڵام مانەوە لەسەر یاسای کافری و هەڵگەڕانەوە ئەنجامەکەی خستنەرووی روانینی ئیسلامیە بە شێوەیەکی تەسکبین و داپڵۆسێنەرو ناتەواو ، ئەمەش زیاتر پاڵ بە خەڵکیەوەئەنێت بە تایبەت ئەوانەی کە ئازادیان لێ زەوتکراوە بۆ ئەوەی لە بەندیخانەی ئەو بڕوایە بێنە دەرێ کە وەک کافر زیاتر وەکو هیچی تر مامەڵەیان لەگەڵدا ناکرێ.. بە ووتەیەکی راستگۆتر: لە رووی مرۆڤایەتیەوە ئەوەی زیاتر ئێمە پێویستمانە ، ئەوەیە کە زانایانمان فەقیەکانمان ئەوانەی کە چاونەترسن ، بە کۆمەڵ لابردنی یاسای کافرێتی راگەیەنن ، ئەمەش ئەبێتە یەکەمین راگەیاندنی نوێ دەربارەی مافی مرۆڤ لە ئیسلامدا. ئەمەش گرەوەکەیە، دەنا قسەکردن لەسەرئەوەی کە مافی مرۆڤ لە ئیسلامدا

زامنە ئەوە زیاتر لە زەیفی ئەنتۆلۆژی یاخود (هەڵبەستنی ئایدیۆلۆژی)) نزیکترە هەروەک مامۆستا محەمەد ئەرکۆن دەڵێت[1]

ئەمە دەربارەی هەڵویست لەبارەی ئەویترەوە لە ناوەوە. روویەکی دیکەش هەیە ئەبێ کار بکەین بۆ ئەوەی رووی بەمرۆڤکردنی پێببەخشین، ئەویش پەیوەندی بە هەڵوێست دەربارەی ئەوی تر لە دەرەوە هەیە ، ئەو دەرەوەش بە دیاریکردنێکی تەواو رۆژئاوایە. گەر ئێمە بە راستی داواچی بەها مرۆڤایەتیەکانین وا باشە هیچ نەبێت دان بەم چاکیەیەی رۆژئاوادا بنێین، گەر رۆژئاوا نەبوایە ئێستا ئێمە نەمانئەتوانی باس لە بەمرۆڤبوون و بەها مرۆڤایەتیەکان بکەین. لەبەر ئەوەی روانینمان لە بناغەوە بۆ جیهان وشتەکان روانینێکی لاهوتیە. لە شێوەی لاهوتیشدا، مرۆڤ کۆیلەو خاوەندارە، لەم حاڵەدا روخساری مرۆیی بۆ بەرژەوەندی روخساری خوایی وون ئەبێت، هەر هیچ نەبێت مرۆڤ بەلای کەمەوە لە رێگای دەمامکی لاهوت و روپۆشی پیرۆزیدا نەبێت دەرناکەوێت، یاخود لە رێگای پێشێلکردن و پارچەپارچەکردنەوە دەرئەکەوێت هەروەک زۆرجار لەسەر زەمینەی واقیعدا رووئەدات. ئەمەش پاڵی بە بیرکەرەوەیەکی عەرەبی هاوچەرخی خاوەن مەیلی ئیسلامی ناوە کە ئەویش دکتۆر حەسەن حەنەفی[2]. کە باس لە ((نائامادەیی مرۆڤ)) ئەکات وەکو باسێکی سەربەخۆ لە کولتوری عەرەبی ئیسلامی.

ئەمەش ئەوە ناگەیەنێ، کە مرۆڤ لە شارستانیەتی ئیسلامیدا مومارەسەی ئازادی خۆی نەکردووە ، یاخود عەقڵی خۆی بەکارنەهێناوە، بەڵکو ماناکە ئەوەیە کە ئەو مومارەسەی ئازادی خۆی کردووە لە رێگای کۆیلایەتی بۆ تاکی تەنیا لە جیهانی غەیبیدا، یاخود پاشکۆیەتی بۆ ئەوانەی کە مەسەلەی پەیوەندیان لەگەڵ کاروباری خواییدا لەسەر زەوی بەڕێوە بردووە، وەکو ئەوەی ئەوان لە پێشترن لە کەسانی تر. بێگومان لە پەیوەندی لەگەڵ عەقڵیشدا هەر بەو شێوەیە بووە. ئیسلامەکان چ لە رووی گەشەدانیان بە زانستە یۆنانیەکان چ لە رووی دانانی بەشی زانستی نوێ بە شێوەیەکی داهێنەرانەو چالاکانە عەقڵی خۆیان بەکارهێناوە. هیچ زانستێک بە بێ بونیادی عەقڵی بوونی نیە، بەڵکو شارستانیەک بە بێ بوونی شتومەکەکانی عەقڵ و پێوانەکانی بونیادنانرێ. لە شارستانی ئیسلامیدا بیرکەرەوەو زانای وەها هەبوون کە عەقڵیان بە ئیمامی خۆیان ویەکەمین حجەتی خۆیان داناوە. بەڵام فەزاکە فەزایەکی پەیامهێنەری بووە، ئەو دەسەڵاتە باڵادەستەی کە هەبووە هی خوایی بووە، بەو مانایەی مرۆڤ لە روانینی لاهوتیەوە لە دەرەوەی جیهانی خۆی بەدووی مەشروعیەتی کردارەکان و وتنەکانی خۆیدا ئەگەڕێ، کەچی لە روانینی مرۆڤایەتیەوە مرۆڤ خۆی سەرچاوەی

1- وا باشە بگەڕێنەوە بۆ راکانی ئەرکۆن دەربارەی مەیلی مرۆڤایەتی و سەربەخۆیی تاکەکەس و فەلسەفەی مافەکانی مرۆڤ و لەدایکبوونی تاکی هاووڵاتی، لە وتاری ((چەمکی تاکەکەس لە کەلەپوری ئیسلامی))، وەرگێڕانی عەبدوڵڵا ئەلئیدریسی، گۆڤاری " فکر و نقد" ساڵی یەکەم، ژمارەی 9 مایو 1998.

2- دەربارەی رای حەسەن حەنەفی لە بارەی نائامادەیی فۆرمی مرۆڤ لە کولتوری ئیسلامیدا ، بگەڕێوە بۆ کتێبەکەی (بۆچی باسی مرۆڤ نائامادەیە لە کەلەپوری دێرینماندا؟) . دراسات الاسلامیة ،دار التنویر، بیروت 1982،ص 299.

خوودی خۆیەتی بەرپرسیاریشە لە بەدیهێنانی چارەنووسی خۆی هەروەها دانەری یاسایە بۆ کۆمەڵگاکەی و مومارەسەکانی. لێرەوە زاراوەکانی ئازادی سەربەخۆیی تاکایەتی و خودی و بەمرۆڤبوون و رۆشنگەری و عەقلانیەت ، هەموویان تۆڕێکی تێگەیشتن پێکدەهێنن کە روانینی مۆدێرن بۆ جیهان بەرجەستە ئەکات، ئەو جیهانەی کە تیایدا شێوەی مرۆیی لەسەر حیسابی شێوەی خوایی دەرکەوت.

گەڕانەوە بۆ دواوە

بە هەر حاڵ ، مادام باسی بەهای مرۆڤ و روەکانی ئەکەین ، وا باشە لە غەیبانیەتی لاهوت و هەزارپێچەکانی لاهوتەوە بۆ جیهانی دنیایی بگەڕێینەوە. لەم بوارەدا زۆر شت هەیە لە رۆژئاواوە فێری ئەبین، ئەو شتانەی کە هەوڵ ئەدەین بە ناوی شارستانیەتی مرۆڤایەتی و جیهانیێتی دەگمەنی ئیسلامیەتیەوە مامۆستایەتی پێوە بکەین. لەو شتانەش مەسەلەی مامەڵەکردنە لەگەڵ ئەوی تردا. گومانی تێدانیە لەم بوارەدا کۆمەڵێ پێشێلکردن هەن کە گروپە فاشیست و مومارەسە رەگەزپەرستیەکان نوێنەرایەتی ئەکەن. بەڵام سەرەرای ئەوەش تا ئێستاش کۆمەڵگا رۆژئاواییەکان چ لە ئەوروپا یاخود لە وڵاتە یەکگرتووەکان پەناگەیەکی گەورە بۆ ئەو موسڵمانانە پێکدێنن کە داوای پەناهەندەگی تێدا ئەکەن، ئەو کۆمەڵگایانە لەرووی مادیەوە یارمەتی ئەو موسڵمانان ئەدەن تا ئەو کاتەی کاریان چنگ ئەکەوێت، هەروەها لە بارودۆخەکەی ئەوێشدا بەو پەڕی سەربەستیەوە مومارەسەی کەرنەفاڵە ئاینیەکانی خۆیان ئەکەن . هەروەها زیادەڕۆیی نیە گەر بڵێین موسڵمانەکان ئەوانەی لە ئەوروپا ئەژین ئەو سەربەستیەی لەوێدا بۆ مومارەسەکردنی
کەرنەڤاڵە ئاینیەکانی خۆیان هەیانە ، لە زۆر لە وڵاتە ئیسلامیەکاندا چنگیان ناکەوێ، بەو بەڵگەیەی ئەوان لەناو دڵی پایەتەختە رۆژئاواییەکان کە زۆرینەی مەسیحین ئەتوانن مزگەوت بونیادبنێن و بە هۆی بونیادنانی مزگەوتەکانیانەوە ئاهەنگ بگێرن ، ئەمەش ئەوە نیشان ئەدات ئەم وڵاتانە رۆژئاوایانە مامەڵەیانە لەگەڵ ئەو موسڵمانانە زۆر لێبوردوانەیەو کراوەتر لە زۆربەی ئەو مامەڵەی موسڵمانانەکان خۆیان لەگەڵ یەکتریدا یاخود رۆژهەڵاتیەکان لەگەڵ یەکتردائەنجامی ئەدەن . چ قورەتە مەسیحیەک بتوانێ کڵێسایەک لە نێوەندی زۆرینەی ئیسلامدا بونیادبنێت یاخود بە پێچەوانەوە، هەروەها بۆ سونیەک چ قودرەتە لە نێوەندی ئاوهەوایەکی شیعیدا بتوانێ مزگەوتێ بونیادبنێت، هەر بەو جۆرەش بۆ شیعیەک کە لە نێوەندی ئاوهەوایەکی سونیدا ئەژی.بێگومان ئێمە لە فەرەنسادا داوای ئازادی بەستنی سەرپۆش بۆ ئافرەتە موسڵمانەکان ئەکەین ، بەڵام ئێمە بەوەرازی نابین و ناتوانین ئەو شتە بەسەر خۆمان جێبەجێ بکەین و لە مامەڵەکردنمانیشدا لەگەڵ یەکتری ناتوانین ئەو رۆحە جێبەجێبکەین. دیاترین نموونەش ئێمە لەسەر زەوی فەرەنسا داوای ئازادی باسو گوزارشکردن بۆ گارودی ئەکەین ، کەچی هەر ئێمە خۆمان ئەم سەربەستیە لەسەر زەوی عەرەبیدا لە ئەبوزەید وەرئەگرینەوە بە بیانووی بەکافربوون. گەر بۆ ماوەیەک لەگەڵ نموونە فەرەنسیەکان بمێنینەوە ، ئەبینین ئەمرۆ فەرەنسیەکان ژمارەیان ئەگاتە

دەیان هەزارکەس کە وەک بڕواو پڕۆژەی رزگاربوون ئاینی بودیزم هەڵئەگرن. کەچی هیچ رووناداو کەسیش دژیان ناوەستێتەوە ، لەبەر ئەوەی ئازادی بڕوا روویەکە لە رووەکانی حەزی مرۆڤایەتی زامنکراو، تا ئەو رادەیەی ئەوشتە شەریعەیەکی ئیستسنائی پێکناهێنێ و یاخود بزووتنەوەیە یاخود کۆمەڵێ پرۆژە پێکناهێنێ کە ببێتەهۆی دواخستنی کۆمەڵگا، یاخود دەستدرێژیکردن بێت بۆسەر ئازادی کەسانی دیکە.

بەڵام ئێمە لای خرمان هەڵدەستین بە تاوانبارکردنی ئەهلی رۆژئاواو رۆژهەڵات بە تاوانی ((هەڵگەڕانەوەی رۆحانیەت)) یان تاوانی مومارەسەکردنی ((مافیای مادی و رۆحی)) ، تەنها بۆ ئەوەی بڵێین ئێمە خاوەن ((رۆحانی ئیسلامین)) ئێمە مرۆڤایەتی رزگار ئەکەین لەو حاڵەتەی کە تووشی بووە.ئێمە ئەو کارە تەنیا بەوە ئەکەین کە بۆ دواوە بگەڕێینەوە بۆ بونیادنانی لێکدانەوەیەکی ئیسلامی، هەموو لێکدانەوەکانی تری فەزای ئیسلامی دوورئەخاتەوە ئەوەی خۆی نەبێت هەروەها هەرچی ئاین و فەلسەفە لە جیهاندا هەیە هەر لە بوداوە تا هیگڵ لە ئەفلاتونەوە تا مارکس تا ئەگاتە فەیلەسوف و بیرکەرەوە ئیسلامیەکان دورئەخاتەوە تەنیا ئیبن تەیمیەو ئیبن خەلدون نەبێت ، وا ئەزانین تەنیا لای ئەو دووانە ((دەرمانی هەموو دەردەکانمان)) ئەدۆزینەوە. بەمجۆرە تێکست و کارە فیکریەکان ، کە زۆر دەوڵەمەندو فراوانترن لەوەی کە بۆ کۆمەڵێ مەزهەب بچووک بکرێتەوە یاخود لە چوارچێوەی تەسکدا یان پۆلینکردنی خنکێنەردا کۆبکرێتەوە و بیانگۆڕین بۆ کۆمەڵێ مەتەرێزی بیروباوەڕکە بە پراکتایزەکردنی لەو هێرشە ئایدیۆلۆژیانەدا بەدی ئەکەین کە ئەکرێتە سەر زۆربەی تەوژمگەل و قوتابخانە ئاینی و فەلسەفیەکان ، بە جۆرێک ئەمەش ئەو هێرشانەمان وە بیر ئەخاتەوە کە ئەبی حامیدی غەزالی ئەیکردە سەر دژە ئەشعەریەکانی خۆی ، بە رادەی ئەوەش دووبارە ئیستراتیژیەتی رەفزو دورخستنەوە بەرهەمدێنێ ئەمەش ئەبووە هۆی دوژمنایەتی و قین وناکۆکی و جەنگ لە نێوان دەرەوەو ناوەوە . ئەمەش ئەو ئسوڵیانەیە کە لەسەر بناغەی ریشەکێشکردنی ئەوی دیکە و جیاواز بونیادنراوە ، بەهەمان ڕادەش پەیوەندی خۆی لەگەڵ فیکر و پرنسیبەکان بۆ کۆمەڵێ سەربازگەی فیکری و بەندیخانەکانی بیروباوەڕ ئەگۆڕێ.

هەڵهاتن لە رەخنە

بوارێکی دیکە هەیە ، گرنگترە، ئەکرێ لە رێگایەوە لە رۆژئاوا فێر بین ، ئەویش بریتیە لە چۆنیەتی مامەڵەکردنێتی لەگەڵ خۆی و رێبازی تەگبیرکردنی قەیرانەکانی خۆی.ئەوەشی لەم بوارەدا دیارە، لە میانەی گۆرانکاریەکانی عەقڵی رۆژئاوایی و ئەزموونەکانی، ئەوەیە ئەم عەقڵە پەیوەندیەکی رەخنەیی لەگەڵ خودی خۆیدا بونیاد ئەنێت، بە گەڕانەوە بۆ سیستەمە مەعریفی و ئیستراتیژیە

پراکتیکەکانی، ئەویش بۆ هەڵوەشاندنەوەی نموونەکانی خۆی لە ڕوانین و هەڵسەنگاندن یاخود بۆ گۆڕینی ڕێبازەکانی بیرکردنەوەو هەڵسەنگاندن. بێگومان نەک لە پێناوی نەفیکردنی دەستکەوتەکان یاخود بازدان بەسەر بەرهەمهاتووەکان، بەڵکو لە پێناوی بەدەستهێنانی نموونەو شێوازەکان، کە زیاتر ڕێکوپێکترو بەرفراوانترو سەرکەوتوترو هەنوکەیتربێت، چ لە رووی کاریگەرە مەفهومیەکانیەوە یا لە رووی توانا پەیوەندیەکانی، بێگومان بەو مەرجەی زیاتر چاودێریکەر بێت بۆ ئازادیەکانی تاک و ڕێزگرتنی مافەکانی مرۆڤ.

گەڕانەوەی رەخنەیی بە شێوەیەکی تایبەت کاتێک رووئەدات کە قەیرانەکان بگەن و یاخود بکەونە نێو تەڵەزگەکانەوە، لەو کاتانەی چ لەسەر ئاستی تیۆری وزانستی یاخود لەسەر ئاستی پراکتیک وسیاسەت کشانەوەکان ئاشکرائەبن و ناتەواوی و کەمبوودیەکان دەرئەکەون. گەیشتن بە تەڵەزگە پێویستی بە دووبارەچاوخشاندنە بە جێگیری و پرنسیبەکان، جا چ پەیوەست بێت بە قاڵبە مەعریفیەکان و ئسوڵە بروابیەکانەوە، یان پەیوەست بێت بە پەیژەی بەهاو پرنسیبەکانی پۆلینکردن، یاخود پەیوەست بێت بە هەڵسوکەوت و سیستمەکانی تەشریع. بەری ئەو رەخنەیەی کە رەنگە مۆرکی داماڵین و هەڵوەشاندنەوە وەرگرێت ، بریتیە لە ئاشکراکردنی ئەو وەهمە هەڵخەڵەتێنەرو میکانیزمە ناماقوڵ و ئەو گەمە ئائاشکراو شوێنە تاریکەکانی یاخود مومارەسە نامەشروع و ستراتیژیەکانی دەسەڵاتخوازی و داپلۆسینەرخوازی کە لە پشتی فیکرو وتن و کردارو مومارەسەکا ندا خۆیان حەشارداوە. ئەم جۆرە رەخنەیە برتیە لە رەهاکردنی فیکر لەژێر دەسەڵاتی ئیمپریالیەتی مانا و پەرستنی بنەچەو دیکتاتۆریەتی حەقیقەت و دەستبەسەراگرتنی تێکستەکان. گەر بکرێ بوترێ ئەمەش بەمرۆڤایەتیکردنی حەقیقەتە، بەو مانایەی هۆشی مرۆیی لە موتڵەقە یەقینیەکان و گشتیە موجەڕەدەکان و پرنسیبەکانی جیاوازکاری و کەسە پیرۆزەکان ئازاد ئەکات، بە ڕادەی ئەوەش چەمکی حەقیقەت بەڕووی ئەو شتەدا ئەکاتەوە کە لە ژیاندایەو جوڵێنەرە، هەروەها بەرووی ئەو شتە ئەکاتەوە کە تێیدا ئەژین و وروژێنەرە، کۆتایی و مەرجدارە، یاخود ئەوەی ڕێژەیی و مێژووییە.

ئەمە هەڵوێستی عەقڵی رۆژئاوایە لەڕووی پەیوەندی لەگەڵ خودی خۆیی و لەگەڵ حەقیقەتدا: گەڕانەوەی پرسیارەکانە بۆ سەرەتا، بۆ دووبارە چاوخشاندن بە چەسپاوو بەڵگەنەویستەکان، بە شێوەیەک شتە خۆڵ لەسەرنیشتووەکان پاک بکرێنەوەو شاشەی ڕوانینیش بگۆڕدرێت. ئەمەیە کاری فیکری زیندووی بەپیت و نوێخواز، وەڵامەکان بەتاڵی ناکەنەوە، سیستەمە مەعریفی و سیستەمەکانی بڕواش بچوکی ناکەنەوە. واتە ئەو لەگەڵ حەقیقەتدا وەک سیستمێکی مەحکەم ومامەڵەیەکی لەپێشینە ناکات ، هەروەها مامەڵەی لەگەڵ ناکات وەک بەهایەکی جێبەجێکراوو پەیامێکی باڵایانە ، بەڕادەی ئەوەش مامەڵەی لەگەڵدا ئەکات وەک دەرئەنجامی داهێنان و دۆزینەوە، یان بوارێکە بۆ بەکارهێنان و بەوردەوامی ، نێوەندێکە بۆ گفتوگۆو تێگەیشتن.

گەر هەڵوێستێ وەرنەگرین هەڵوێستی لووت بەرزانە ئەو لووت بەرزیەی هەر لە سەردەمی ڕێنیسانسەوە بەرامبەر بە دەستەبالایی ڕۆژئاوا نواندومانە ئەکرێ لە ڕۆژئاوا ئەم سوودە وەربگرین. ئەی گەر وانەبێت ئەبێ چۆن بێت ئەمڕۆیەک کە سەردەم سەردەمی ئاڵوگۆڕو بەردەوامیەو گەشەکردن بووە بە کارێکی هاوبەش، بەڕادەی ئەوەش چەمکی شەریکایەتی بووەتە بناغەیەک بۆ کارکردن و هاوکاری نێوان ولات و کۆمەڵگاکان لە زۆر بوارو بەشەکاندا دانپیانان بەوی تر لە پێناوی فێربوون لێیەوەی و مامەڵەکردن لەگەڵیا ، بریتیە لە بەمرۆڤکردنی پەیوەندیەکانی نێوان مرۆڤ، کە ئەمەش جێگای پەیوەندیەکانی نەفیکردن و دورخستنەوەو قینلێبوونەوە ئەگرێنەوەی ئەو سیفەتانەی کە ئێستا لای لە هەندێ لە هۆزەکانمان بەرامبەر بە یەکتری ئەنوێنین، ئەوەش بەوەی کە جیاوازیە ئاینی و مەزهەبیەکان وەرئەگێڕدرێن بۆ جۆرێک لە دەمارگیری بڕوابوونی داخراو، کە هەڵگرەکانیان لەرووی مرۆڤایەتی و بەهاوە ئەڕواننە یەکتری وەکو شتێکی کەم.

فێربوون لە کەسانی دیکەش تەنیا لاساییکردنەوەو دووبارەکردنەوەو گێڕانەوە ناگەیەنێ بەقەدەر ئەوەی ئەوە ئەگەیەنێت کە بریتیە لە سوودوەرگرتن لە ئەزموون و دەوڵەمەندبوون بە ئەزموونەکان و هەڵهێنجانی وانەو عیبرەت و رەخنەگرتن لە نموونەو شێوەکان، ئەمەش نەک بە عەقڵیەتی ئیدانەو گاڵتەپێکردن بەڵکو بەو عەقڵیەتەی کە توانای نوێ هەڵهێنجرێ بۆ کارکردن و تەدبیرکردن، کە ئەمەش بوار بە تاک ئەدات کە نموونەی تایبەت بەخۆی داهێنێ بۆ گەشەکردن و کاری شارستانی هاوبەش. گەر ئەمڕۆ گەشەکردن بووبێت بە هاوبەش ئەوە گەشەکردنێک نیە تاک و تەنیا، بەڵکو هەرکەسە گەشەئەکات و پێش ئەکەوێت بە داهێنانی ئەو نموونەیەی کە لە ڕێگایەوە بەشداری لە گۆڕینی واقیع و جیهان ئەکات. بەلام جێبەجێکردنی شێوەو داهێنانی نموونەکان لە ئەزموونی لەبارچوو پرۆژەگەلی دۆڕاوو شێوەی بەدکراو و شێواوەکان زیاتر هیچی تر ناخوڵقێنێ.... ئەمەش ئەو هاوکێشە گران و نموونە تێپەرەیە، کە کەسێک لە لابورە کەسایەتیەکەی خۆی هەرچی ئەو ئەزموونانەی کە ئەمباری کردووە و ئەو زانین و زانیاریانەی لە ئەزموونەکانیا بەکاریان ئەهێنێ بیانگۆڕێ بۆ داهێنان و بەرهەم.

نموونە بەسەرچووەکان

بەهەرحاڵ گەر نموونەی ڕۆژئاوایی، بە تایبەتیش نموونەی ئەمریکی جێی پرسیار و گفتوگۆو یاخود جێی رەفزکرن و لابردن بێت ، ئەمە ئەوە ناگەیەنێ ئێمە نموونەیەکی ئەڵتەرناتیفی مرۆڤانەمان بۆ ئەو نموونە هەیە. ئێمە خاوەنی میراتیەکین لە دەستەواژەو روانین و تەشریعات کە کاتی خۆی زیندووئامادە، چالاک و تێپەر بوون ، بەو بەڵگەیەی لە ڕێگایانەوە توانیومانە خۆمانی پێ دروست بکەین و جیهانی پێ بگۆڕین . بەلام ئێستا ئەو نموونانە چیتر کەڵکیان نەماوە گەر هاتوو بەکاریان بهێنین بە شێوەیەکی خراپ بەرەو دواوەمان ئەگەڕێنەوە، بەو رادەیەش ئەو میراتیانەمان گۆڕیوە بۆ

کۆمەڵێ بڕیاردانی بڕوایی یاخود کۆمەڵێ دروشمی بەتاڵ و کۆمەڵێ بەستەڵۆکی ئسوڵی ، هەر لەو میراتیەشمان ئەترسین و بەردەوام بەرگریشیان لێ ئەکەین.

بۆیە بێسوودە گەر هاتوو مومارەسەی نێرسیسیەتی رۆشنبیری و بیروباوەڕمان بکەین ، ئەم کارەش وامان لێ ئەکات ئەو وەهمەمان لا دروست بێت کە ئێمە ئەتوانین ((کەون رزگار بکەین))، کەچی لە راستیشدا وا دەرئەکەوێت لە زۆر بواردا تا ئێستا ناتوانین گرفتە کۆن وقەیرانە ترسناکەکانمانیش چارەسەربکەین. کەواتە ئەو داوایانەی رایانئەگەیێنین بەرامبەر بە مرۆڤکردنی جیهان و بە ئیسلامکردنی مۆدێرنیزم و هونەرەکان لە پێناو رزگارکردنی مرۆڤ و دەرمانکردنی کەسەکان هیچ راستگۆییەکی تێدا نیە ، لە کاتێکدا کە کۆمەڵگاکانمان عەیب و ئافات ئەیخواتەوە، هەر لە دەمارگیری کوێرانە کە یەکێتی نەتەوەو وڵات هەڵئەوەشێنێتەوە تا سەرنەکەوتن لە پرۆژەکانی گەشەپێدان، سەرنەکەوتن لە چارەسەرکردنی مەسەلەکانی سەربەستی و مافەکانی مرۆڤ. بەمجۆرە ئێمە توانای خۆڕزگارکردنمان نیە ، کەواتە چۆن ئەتوانین کەسانی تر رزگار بکەین؟

واباشترە لە رۆژئاواوە فێری وانە بین، بە پلەی یەکەم رەخنە لەخۆگرتن و پرسیار لە خۆکردن دەربارەی مەبەستی راستگۆیی ناوو و ووتنەکان، یاخود دەربارەی ئامانجی کردەوە و مومارەسەکان ، بە تایبەت ئێمە لەسەر ئەوە کۆکین کە ئێمە(دواکەوتوویی رۆحی داهێنان و هەوڵدان)ین، هەروەها هەموو لەسەر ئەوە رێکین کە وەزع و حاڵەکان خراپن. رەنگە سەرچاوەی ناتەواوی دواکەوتنەکە، بە تەواوی ئەوە بێت کە بە راستی داوای ئەکەین ، واتە وەهمەکانمان لەبارەی بەمرۆڤبوون و بەئیسلامبوون، کەواتە سەرەتایی بەمرۆڤبوون ئەوەیە کە مرۆڤ ئەبێت دان بە هەڵەکانیا بنێ و پۆزش پێشکەش بکات و داوای گەردن ئازایی و لێبووردن بکات. بەزۆری لای ئێمە تەنیا لە هەندێ حاڵەتی تایبەتدا ، ئەم جۆرە پۆزشە رووئەدات، دەنا زۆر بە دەگمەن روو ئەدات، لە وڵاتانی ئێمە سەرۆک و رەهبەرەکان شانازی بە هەڵەو هەرەس و کەوتنەکانیانەوە ئەکەن. بە پێچەوانەی ئەوەی لە رۆژئاوا رووئەدات، لەوێدا ئەبینین سەرۆکێک رائەوەستێ و دان بە هەڵەکانیا ئەنێت و پەشیمانی خۆی دەرئەبڕێ، تەنیا بۆ ئەوەی داوای لێبوردن لە خێزانەکەی یان گەلەکەی بکات ، جا ئیتر لە پشتەوەی هەر چ بازیگەلێ بێت یاخود پاڵەپەستۆی دەسەڵاتداری و سیاسی لە پشتەوە بێت وای لێ بکات ئەم کارە بکات. ئەم نموونەیە بەڵگەیە بۆ ئەوەی کە پەیوەندی رۆژئاوا لەسەر زەمینەی خۆی لەگەڵ مانا و بەهاو و رۆح ، گەر بکرێ ئەم ناوە وەهمداریەی لێ بنێین، پەیوەندیەکی بەهێزترە لە پەیوەندی ئێمە لەگەڵ ماناو بەهاو رۆح لەسەر زەوی خۆمان بێگومان ئەم پەیوەندیەش لە زۆر بواردا هەروایە، هەر لە بەهای کات و تواناوە تا راستگۆیی وتنەکان، لە رێزگرتنی هەستەکانەوە تا رێزگرتنی مافەکان، لە مانای تێکست و بەهای مەعریفەوە بۆ بەرهەمهێنانی ماناو بەها. بە کوردی و بە کورتی رۆژئاوا لەگەڵ چەمک و مانادا پەیوەندیەکی دەوڵەمەندو سەروەتمەند دائەمەزرێنێ، بەڕادەی ئەوەش لای ئەو خەمی مەعریفە دەستەباڵاترە کە لە میانەی پەیوەندیەکانی لەگەڵ شوناسنامە ی مەعنەویدا مومارەسەی ئەکات . بەڵام لای ئێمە ئیرادەی پارێزگاریکردن دەستەباڵایە

ئەویش بە گەڕانەوە بۆ پرنسیب و ئەزموونە مێژووییەکان وا مامەڵەی لەگەڵدا ئەکەین کە شتێکە کۆتایی و دوایین شتە . بەڵێ ئێمە دەست رەنگینین لە هونەری تاوانبارکردن، تاوانبارکردنی کەسانی تر بە هەژاری وبەساراکردن و کافری و کوشتنی رۆح ، ئەمانەش تەنیا بۆ ئەوەیە ئێمە مومارەسەی ئیمپریالیەتی ناوی تاک و تەنها بکەین بە هەموو شێوە و سیفاتە کۆن و نوێیەکانی ،لەڕێگای بوون بە کۆیلەی ئسولۆ سەردەمەکان ، ئەمەش ئێستا ئەنجامەکەی وا ئەشکێتەوە کە هەژاری لە مانا و لەرزۆکی لە چەمکەکان و ناتەواوی لە خولقاندن و داهێنان بەرهەمدێنێ .

بەمرۆڤکردنی ئیسلام

کەواتە وا باشە لەجیاتی ئەوەی داوای بەرۆحکردنی رۆژئاواو بە ئیسلامکردنی بەجیهانیبوون و مۆدێرنیزم بکەین، کاربکەین بۆ بەمرۆڤکردنی ئەو ئیسلامەی کە بیری لێ ئەکەینەوەو مومارەسەو داوای ئەکەین، ئەویش بە بەمرۆڤکردنی پەیوەندی لەگەڵ بوون و خود و ئەوی ترو کۆمەڵگاو نەتەوەدا، سەرەڕای بەمرۆڤکردنی پەیوەندی لەگەڵ شوناسنامەو حەقیقەت و حەق و فیکر. بە تایبەت ئێمە دان بەوەدا ئەنێن هەرچی لە مێژووی ئیسلامدا بەدیهاتووە (پێچەوانەی سروشتی پەیامەکەی بووە).ئەمەش مانای ئەوەیە ئەبێت بڕیاربدەین لەسەر ئەوەی کە خۆمان تەرخان بکەین بۆ کارکردن لەسەر رەخنە لەخۆگرتن و کارکردن لەسەر ئیسلامیەتیمان لە پێناوی گۆڕینی ئەو ئیسلامیەتیە و سەرلەنوێ پێکهێنانەوەی.

بەمرۆڤکردنی بوون واتە رزگارکردنی چەمکەکە لە دەلالاتی کاملبوون و گونجاو بۆ کردنەوەی بەرووی ماناکانی جیاوازکاری و نەرێ و گۆڕان. بەمرۆڤکردنی خود پێویستی بە کراوەییە بە رووی جیاوازیەکاندا ، بۆ ئەوەی ئەوی تر ببێتە روویەک لە رووەکانی خود. ئەو کاتە شوناسنامە چیتر وەک سیستەمێکی داخراوومومارەسە ناکرێت، بەڵکو وەکو پێکهاتەیەکی تێکەڵ و ئیمکانێکی کراوە. بە مرۆڤکردنی خودو شوناسنامە پێویستی بەمرۆڤکردنی نەتەوەو ئیمام و رەهبەرەکانە ، بۆ ئەوەی چیتر کەس نەڵێت گەلەکەی من باشترین گەلەو ئیمامەکەی من بە شەرەفترین و باشتریان بوونەوەرە ، باشترین کەس ئەو کەسەیە کە زیاتر خۆپارێزەرو بێ فیز بێت ، بە پێی ئەم مانایە ئەوەی خاوەن نزعەیەکی مرۆڤانەیە ئەو کەسە لە هەمووان زیاتر لە خۆی ئەترسێت و لە نازناوەکانی خۆی هەڵدێ بە هۆی ئەو هەموو هەستیاریەی دەربارەی بێ مانایی نازناوەکان هەیەتی ، یاخود زیاد لەپێویست هەست بە پەیوەندی خۆی لەگەڵ نازناو و نموونە باڵاکان ئەکاو بە فووی هەواجیس و دوودڵی داڕێژراوە.

بەمرۆڤکردنی حەقیقەت پێویستی بەوەیە لە وتنەکانی نموونەی کامڵ و یەقینی تەواو و لەسەریەکجووتکردنی مەحکەم رزگاربکرێت ، بە کردنەوەی چەمکەکانی بەرووی ئەو شتانەی کە وتارەکانی لەخۆی دوورئەخەنەوە واتە کردنەوەی بەرووی زاراوەکانی چارەسەرو رێژەیی، بەرووی

چەمکەکانی مەجازو خوازیارە، بەڵکە ئەکرێ هەڵوێست لە حەقیقەت بەرووی هەڵەشدا بکرێتەوە، چونکە هەڵە بەرهەمهێنەری حەقیقەتە. هەندێ جار ئەوشتەی بە هەڵەو پەراوێزی دائەنێین خۆی سەرچاوەی داهێنان و دروستکردنە. بەم مانایە نابینە خاوەن ئارەزوویەکی مرۆڤایەتی گەرهاتوو دان بەوەدا نەنێین هەڵەین و وتاری حەقیقەت لەسەر بناغەی دورخستنەوەو بە پەراوێزکردن و چەپاندن و رێگرتن بونیادنراوەو بەرادەی ئەوەش ناماقوڵی و ناپرۆژەی و هەڵەو وەهم بەرهەمدێنێ.

دانپیانان بە نەهیکردن و مەرجخوازی و وەهم و هەڵە ئیمکانیاتی ئەوەمان بۆ ئەکەنەوە کە لەگەڵ کەسانی تردا ئاشنایی پەیدا بکەین و لەگەڵیاندا بەردەوام بین. ((کردنەوە)) ئەم زاراوە نوێ یە جێگای زاراوەی ((لێبوردن)) ی کۆنی گرتەوە، لەسەر ئاستی کارو تەدبیرکردن ئیمکانیەتی شەریکایەتی و گۆڕینەوە لە پیشەسازی ژیاندا ئەرەخسێنێ و ئیمکانیەتی روبەروبوونەوە دژ بەو ترسناکیانە ئەرەخسێنێ کە هەرەشە لە ژیان و چارەنووس ئەکەن. هەروەها کراوەیی لە مومارەسەکردنی پەیوەندی لەگەڵ حەقیقەتدا، لەسەر ئاستی روانین و فیکردا بوار بۆ بەمرۆڤکردنی فیکرەکان ئەرەخسێنێ ، ئیتر چیتر زاراوەکان وەکو بت ناپەرسترێن و ناشبن بە مەزارگەیەکی پیرۆز، بەڵکو بەوجۆرە مامەڵەی لەگەڵدا ئەکرێت کە کۆمەڵێ دەستەواژەی تایبەت بە ئێمەن لە بوارەکانی تێگەیشتن و بەعەقڵبوون و تەدبیرکردن، هەروەها ئەشبێ بە وزەی زیندووی داهێنەر، هەر ئەم دەستەواژانەش بوارمان پێ ئەدەن داهێنین و بخولقێنین بەرادەی ئەوەش بوارمان پێ ئەدەن لە پێناوی گەشەکردن و زیادکردن مومارەسەی بوونی خۆمان بکەین.

هەموو ئەمانە پێویستیان بە سیاسەتێکی فیکری جیاوازو نوێ هەیە ، بەجۆرێک مرۆڤ چیتر مامەڵە نەکا لەگەڵ ئسولڵ و پرنسیب و جێگیریەکان وەک کۆمەڵێ حەقیقەتی باڵادەستتر لە رووداوو بەسەرهات و ئەزموونەکان، بەم کارەشی هیچ ناچێنێتەوە تەنیا پێشێلکردن لە مەیانەکانی مومارەسەکردندا نەبێت ، هەروەک چۆن ئێستا زاراوەکانی باشەو خراپەو بڕواو یەکترناسین بەسەر بەجیهانیبوونیدا ئەسەپێنین بۆ ئەوەی ناوی لێ بنێین بەجیهانیبوونی ئیسلامی . زاراوەکان ، چ ئەوانەی کە بڕوامان وایە زاراوەی سەرەوەو غەیبین ، یاخود ئەو زاراوانەی کە بەری ئەزموونە رەسەنەکانن، دیارو ناوازەن ، ئەمانە هەمووی ئەکەونە بەر گۆڕان و گۆڕینەوە لەبەر ئەوەی ئێمە وەکو مرۆڤ بەزمان و سیمبولەکانمان ، لە رێگای ئارەزوو حەزەکانمانەوە یاخود لە رێگای دەسەڵات و ستراتیژیەکانمان مامەڵ لەگەڵ ئەو زاراوانە ئەکەین . بەمجۆرە فیکرەکان ئاوێنە نین بۆ واقیع و حەقیقەت ، بەو رادیەی کۆمەڵێ ((تۆڕی گۆڕانکارین)) بە هۆی ئەوانەوە خۆمان ئەگۆڕێین و هەروەها جیهانیش ئەگۆڕین ... لە ئەنجامدا هیچ فیکرەیەکی راستەقینە نیە کە دەقاودەق لە واقیعی حاڵ بچێت و دەستی لەگەڵ سەرچاوە عەینیە دەرەکیەکەیدا تێکەڵ بێت. بەڵێ هەندێ زانیاری راست و هەڵە هەن. بەڵام فیکرەکان یان سست ولاوازن یا نەزۆک و بەستەڵۆک. لەرێی ئەو فیکرانەوە دووبارە ئەو واقیعەی کە ئەمانەوێ بیگۆڕین بەرەوخراپتر ئەیانگۆڕین یاخود ئەو رێگا فیکریانەی

زیندوو دروستکەرن ،جیهان دروست ئەکەین و ئەیگۆڕین، بەڕادەی ئەوەش سەرکەوتوو ئەبین لە گۆڕینی جیهان.

رەخنە لەخۆگرتن مانای ((تۆڵەکردنەوە لە رابوردوو)) نیە ، هیچ شتێک و میراتیەک لەناونابرێت تەنیا بە رێگای تیرۆرو لەرەگەوەدەرکردن نەبێت. هەروەها ئەم رەخنەیە مانای داماڵین لە شوناسنامەو دابڕان لە ئاوهەوای رۆشنبیری نیە، بەڵکو ئەمە جۆرێکە لە قەبەکردن کە هەندێ لە پارێزەرانی شوناسنامەو داواچیەکانی رەسەنایەتی بانگەشەی بۆ ئەدەن، هیچ کەسێک ناتوانێ لە تایبەتمەندی خۆی دابڕێ و شوناسنامەی خۆی داماڵێت . بەڵکو گرەوەکە ئەوەیە بە جۆرێک مامەڵە لەگەڵ کەلەپورو شوناسنامەکان بکەین بەو جۆرەی ئەمانە بریتین لە کۆمەڵێ توانای فەراهەمکراوو کراوە، یا سەرمایەی عەقلی وێ ئەکرێ کاریان لەسەر بکرێت ، بۆ ئەوەی بۆ دراوێکی فیکری، هەنوکەیی بگۆڕدرێن ، کە بکرێت خەرج کرێ و بگۆردرێتەوە بۆ زمانە حاڵیبوو دەستەواژە عەقلانیەکان، یاخود بۆ کۆمەڵێ بواری مامەڵەکردن و کۆمەڵێ سیستەمی پەیوەندی ، یان کۆمەڵێ داهێنانی هونەری و جیهانبینی ئیستاتیکی ، یا کۆمەڵێ تیۆری زانستی و دۆزینەوەی تەکنیکی.

مرۆڤ لە جیهانبینی سیمبولی و بەرهەمە ماتەریالیەکانی ئەو پێکهاتووە ، بەرادەی ئەوەش و لەهەمان کاتدا لە تواناکانی رەخنەگرتن لە بیرو ووتن و کردەوەو مومارەسەکانی پێکهاتووە، ئەمەش بە مەبەستی پشکنینن و لێپرسینەوە، یاخود هەڵسەنگاندن و چاوپێخشاندن، بەجۆرێک کە بتوانێ هەلی بۆ برەخسێ تا بە ناسینی سنووری خۆی سنوورەکان ببەزێنێ و ، بە دۆزینەوەی میکانیزمەکانی ناتەواوی خۆی بۆ دەرچوون لەو ناتەواویە ، یاخود لەو حاڵەتە دەرچێت کە تیایەتی، ئەویش بە دەستنیشانکردنی واقیعی خۆی و ، واتە بە دۆزینەوەی ئەو شتانەی کە رووئەدەن و روداو و لەپڕ و رێژەیی وجولێنەرن و لە پشتەوەی بالآیی و گشتی و پێویست و موتڵەقدان. ئەمەش ئەو جیاوازیەیە: مرۆڤی سنووردارو خاوەن کۆتایی خاوەنی کۆمەڵێ توانایە تەنیا بە فیکر تەواو نابێت کە ئەوەش دەستکەوتەکەیەتی ، سیفەتەی فیکر دڵەڕاوکێ وشڵەژانە، هەڵگەڕانەوەو پەرشوبڵاویە، فراوانکردن و گەشەکردنە، دەوڵەمەندو سەروەتمەندکردن، خەرجکردن و گۆڕان و، خولْقاندن و گۆڕینە...

بەمجۆرە ئێمە بۆ ئەوە بیرناکەینەوە تا فیکرێک بەرهەم بێنین لەگەڵ واقیعدا گونجاو بێت ، هەروەها بیرناکەینەوە بۆ ئەوەی بەدووی واقیعێکدا بگەڕێین لەگەڵ واقیعماندا بگونجێت ، ئێمە بۆ ئەوەی بیرئەکەینەوە تا ئەو حاڵەتە بیگۆڕین کە تێیداین ، ئەویش بە گۆڕینی جوگرافیایماناو سیستەمەکانی پەیوەندی و نەخشەی سامان و پەیوەندیەکانی دەسەڵات. گەر ئێمە ئێستا بەرەو نێوسەردەمی کەونی ئەڕۆین، هەروەها ئەچینە نێو زەمەنی تاک جیهانیەو ، ئەوا ئێمە پێویستمان بە شێوەیەکی نوێیە بۆ پەیوەندی مرۆڤ لەگەڵ خودی خۆیی و لەگەڵ کەسانی دیکەدا، یاخود پەیوەندی لەگەڵ سروشت و ژینگەدا، لەگەڵ جیهان وشتەکاندا. ناوو زاراوە ، بیرو مومارەسەو ، یاساو

دەزگاکانمان بەکەڵکی ئەم شێوە ژیانە نایەن. رەنگە ئەم پەیوەندیە زۆر لە بۆشایی و جیهان و نێوەند نزیک بێت ، بۆیە ئاسان نیە بۆ ئەسڵی یەکەم یان بۆ نموونەی کامڵ و یاخود نەسەغی داخراوو سیستەمی مەحکەم بچوک بکرێتەوە.. تارادەیەک ئەمە هێزێکی هەمیشەییە لە داهێنانی دەستەواژەو سیستەم وشێوازەکان، ئەویش بە هەڵدانەوەی ئسوڵ و ئاشکراکردنی پرنسیب وهەڵوەشاندنەوەی نمونەو تێکشکاندنی قاڵبەکان.

بەمرۆڤکردنی جیهان

بەمجۆرە کارەکە پێویستی بە پێکهێنانی فەزایەکی مرۆیی نوێیە کە تیایدا کەس (چ تاک بێت یان کۆمەڵ) بەشی خۆی دەستکەوێ و مەشروعیەتی خۆی چنگکەوێت ، نەک بە پێی وەهمەکانی خۆی دەربارەی خۆیی و کەسانی تر، نە بە پێی وەهمەکانی لەبارەی ئازادی و مافەکانیەوە. حەقیقەت ئەوەنیە کە لەگەڵ واقیعدا هاوشانە، حەقیش وەفاداری نیە بۆ نموونەی کامڵ و جێبەجێکردنی پێوانەیەکی توندوتیژ ، بەڵکو کارەکە زیاتر پەیوەستە بەو واقیع و حەقیقەتانەی کە بەرهەمی ئەهێنین و ئەیخوڵقێنین، پەیوەندی بەداهێنانەکانمان و بەرهەمەکانمانەوە هەیە، پەیوەندی بەو رۆڵ و ئەرک و پلەو پایانەوە هەیە کە ئەتوانین جێبەجێی بکەین و موستەحەقین کە هەمانبێت، بەو وێنەیەی کە بوارمان پێ ئەدات بەشداری لە دروستکردنی رووداوەکان و پێکهێنانی جیهان بکەین.

بەجیهانیبوون وەک دیاردەیەکی شارستانی و رووداوێکی گەردونی لەگەڵیا نەخشەی پەیوەندی بە شتەکانەوە ئەگۆڕێت، ناتوانین بەو عەقڵە کۆنەی کە لەسەر بناغەی چاکەو خراپە، چەمکەکانی گوناه و کافری بونیادنراوە بەجیهانیبونێکی مرۆڤی بەرهەمبێنین چالاک و دەوڵەمەندانە بەشداربین لە داڕشتنەوەی، هەروەها ناشتوانین بە عەقڵیەتی مۆدێرنی ئێستا کە لەسەر وەهمەکانی ئازادی لەرزۆک و سۆسیالیستی سەرنەکەوتوو لەسەر بناغەی وەهمەکانی شوناسنامەی داگیرکراوو وەهمەکانی دەستەبژێریی روناکەر بونیادنراوە رووی مرۆیی ببەخشین بە بەجیهانیبوون و دەوڵەمەنی بکەین. کەس نیە بە ناوی کەسێکەوە بدوێ و مافەکانی وەرگرێتەوە گەر لەسەر حیسابی ئەو نەبێت. لەبەر ئەوەی ئەوکەسەی خاوەنی چالاکی و دەسەڵات نیە ، خاوەن ئازادیش نیە.

مەبەستی وتنەکە ئەوەیە بەمرۆڤکردنی جیهان کارکردنە لەسەر خود و زاراوەکان ، کارکردنە لەسەر ئارەزوو دەسەڵات، دەزگاو وتارەکان، واتە تووندوتۆڵی خودو پیشەسازی نەفس و بەرهەمهێنانی حەقیقەتە، لەگەڵیا نمونەکانی روانین و جۆرەکانی مامەڵەکردن ئەگۆڕێت، بەرادەی ئەوەش پرنسیبەکانی پۆلینکردن و میکانیزمەکانی بیرکردنەوە ئەگۆڕێت، بەجۆرێک بوار بۆ دووبارە دابەشکردن و رێکخستنەوەی زانین و دەسەڵات و سامان ئەرەخسێ ، ئەمەش ئەبێتە هۆی فراوانکردنی بوارەکانی ماف. بەرفراوانبوونی چەمکی حەقیقەت و کردنەوەی بەڕووی ئەو شتانەی

دورخراونەتەوەو چەپێنراون یاخود ئەو شتانەی کە هەڵەن ، ئیمکانیاتی نوێ ی دەوڵەمەندترو فراوانتر ئەرەخسێنێ بۆ مومارەسەکردنی ماف و ئازادیەکان.

گەر ئێمە دان بەوەدا بنێین کە هەرچیەک لە مێژووی ئیسلامیدا روویداوە بە هەموو قۆناغەکان و ئەزموونەکانیەوە سەرنەکەوتوو بووە، گەر تەنیا مەبەست لەو شتانە بێت کە بە تەواوی ((پێچەوانەی)) پەیامی ئیسلامی و نموونە باڵاکەی بووە ، هەروەک ئەبو یەعروب مەرزوقی ئەڵێت ، ئەمە مانای وایە ، یەکەم گەر بمانەوێ بزانین مانای ئەوە چیە کە ئەیڵێین ، پرنسیب و ئسوڵ و بەهاکان تەنیا بۆ ئەوە دانراون ودروست کراون کە لە میانەی ئەزموونەکاندا پێشێلبکرێن ولە کورەکانی ئەزموونگەریدا بسوتێنرێن یاخود هەر وەک کۆمەڵێ دەربڕینی لەرزۆک و نموونەی بەتاڵ بمێنێتەوە ،ئەوەی لەسەر زەمینەی واقیعدا هاوبەرامبەریان نەبێت. یان بە شێوەیەکی تر: ئەو سەرنەکەوتنەی کە روویداوە ئەوە ناگەیەنێ کارەکە تەنیا بریتیە لە ((هەوڵدانی سەرنەکەوتوو)) بەڵکو کارەکە سەرنەکەوتنی نموونە باڵاکە ئەگەیەنێت، بەتەواوی وەک ئەو خوێندنەوەەی کە فەیلەسوفی ئایدیالیزمی ئەڵمانی هیگڵ بۆ ئەزموونی ئیسلامی ئەنجامیدا. ئەمەش دایکی هەموو ئابڕووچونەکانە. بە کوردی و بە کورتی ، لێرەدا، ئەو نموونەیەی کە لە رابردوودا بەدینەهات، ناکرێ ئامانجێک بێت بۆ بەدیهێنانی لە ئایندەدا، لە پێناو رزگارکردنی مرۆڤایەتی لەسەر بناغەی بەهای ئیسلامی .

کەواتە پێش هەموو شتێک ئەبێت کار بکەین بۆ رەخنەگرتن لە ئیسلامیەتی خۆمان و دەستکەوتە خودیەکانی خۆمان هەڵوەشێنینەوە بۆ ئەوەی ئەم مرۆڤایەتیەی کە ئێستا تیایین گۆڕانی بەسەردا بێت ، گۆڕانی ئەم حاڵە دوای ئەوەی ناوو سیفەتەکانمان بێکەڵک بوون و تەنیا بوون بە کۆمەڵێ دروشم و شەعائیر، رێگرن لەبەردەم ئاوێتەکردنی دەستەواژەیەک بۆ بوون و پرۆژەیەک بۆ ژیان. بەم مانایە پێویستمان بە دووبارە بەرهەمهێنانەوەی شوناسنامەی ئیسلامیە، بە دروستکردن و پیشاندانی ئیسلامێکی جیاوازو وێنەیەکی نوێ لەبارەی ئیسلامەوەیە ، کە لە میانەیدا ئەو هێزە مەزنەی خاوەنەکەی لە خولقاندن و گۆڕاندا بەدەرکەوێت ، لە رێگای جێبەجێکردنی بەدەستهاتە شارستانی و کاری داهێنەرو تازەکردنەوەو داهێنراوە رەسەنەکان.

ئەمەش بە چی دێتەدی بە دەرچوون لەو تەرح ودوولایەنە نەزۆکانەی کە تەنیا سەرنەکەوتن و دۆڕاندن بەرهەم دێنن ، وەک داوای بە ئیسلامکردنی مۆدێرنیزم و هونەرەکان.[3] کەواتە ئەرکەکە ئەوە

3- داواکردن بۆ بە ((ئیسلامکردنی هونەرەکان)) لە پێناوی تیمارکردنی نەفسەکان لە گفتوگۆیەکدا خوێندمەوە کە لەگەڵ نووسەری یەمەنی نەزار غانم سازکرابوو، لە گۆڤاری ((جیهان : ژمارە 639,19 ئەیلولی 1998 بلاوکرابۆوە. هەروەها خوێنەر لە هەمان ژمارەدا لەدوا لاپەڕەیدا وتارێک ئەبینێ بە پێنووسی محەمەد ناسر ئەلعیلی، کە باس لە دەردی رەگەزپەرستی لە وڵاتە ئیسلامیەکان ئەکات. ئەو جیاوازیە ئابڕووبەرەی کە لێرەدا هەیە ئەوەیە کە ئێمە داوا ی بە ئیسلامکردنی هونەرەکان ئەکەین لە پێناوی تیمارکردنی نەفسەکان ، کەچی دەستەوەستانین لە ئازادکردنی

نیە کار بۆ بەخشینی رەگەز بە هونەرو ئەدەب بکەین ، چ ئەو هونەرو ئەدەبە ئیسلامی بێت یاخود رۆژئاوایی، لەبەر ئەوەی ئەم جۆرە بەخشینی رەگەزایەتیە زیاتر رەگەزپەرستی نەشونما پێ ئەکات و ئەشبێتەهۆی داخراوی. وا باشترە لەگەڵ شوناسنامەکانمان بە شێوەیەکی ئیستاتیکیانە مامەڵە بکەین و وەک هونەرێ لە هونەرەکان مامەڵە لەگەڵ ژیانمان بکەین. ئەم جۆرە مامەڵەکردنە شوناسنامەی ئیسلامی دەوڵەمەند ئەکات و لە کورەی رەگەزپەرستی کەم ئەکاتەوە، بەرادەی ئەوەش مرۆڤ لە بەندیخانەی بیرورا و فەقیەتیەتی دەرباز ئەکات. بەمجۆرە ئێمە بیر ناکەینەوە و هەوڵنادەین بۆ بەئیسلامکردنی مۆدێرنیزم، بێگومان نەک لەبەر بەرۆژئاواکردنی ئیسلام، بەڵکو ئێمە بیرئەکەینەوەو کارئەکەین لە پێناو داهێنانی ئیمکانیاتی نوێ کە بواری ئەوەمان بدات تا لەگەڵ بوونی خۆماندا مومارەسەی پەیوەندیەکانمان بە دەوڵەمەندی و جۆراوجۆر ، بەهێزو تواناو لە بوارەکانی ژیان و بەشەکانی خوڵقاندن و بەرهەمهێنان بکەین.

رەخنەگرتن لە بەمرۆڤبوون

شاراوە نیە کە رەخنەگرتن لە روانینی ئیسلامی ، هەروەک لە نێو فیکرو مێشکی فیقهیو زانایانی گووتاردا جێگیر بووە، لەبەر رۆشنایی روانینی رۆژئاوای مۆدێرندا بە ئەنجام گەیشتووە، هەر بە هۆی ئەوانیشەوەیە کە لە بوارەکانی روانین و کەلەپورەکانی پێشووتری جیهانی نوێدا باس لە نزعەی مرۆڤایەتی ئەکەین. بەم جۆرە مرۆڤایەتی مۆدێرن تەنانەت لای ئەوانەشی رەفزی ئەکەن و تاوانباری ئەکەن، مۆرکێکی عیلمانیەتی هەیە، هەروەها بووشە بە چینێک لە چینەکانی هۆش و مەودایەک لە مەوداکانی فیکر. مانای ئەمەش ئەو مانایەیە کە مۆدێرنیزمی رۆژئاوایی وەک ئەوەی کە روداوێکی گەورەیە لەگەڵیا رووداوی جیهان ئەگۆڕێ و ، ناکرێ بۆ پێش گۆڕانەکەی بگەڕێینەوە وەک ئەوەی هیچ شتێک رووی نەدابێت. لەبەرئەوەی پاش هەر رووداوێ شتەکان وەکو خۆیان لێ نایەتەوە ، هیچ رووداوێکیش بە شێوەیەکی دەوڵەمەندو بەردار ناگێڕدرێتەوە ، تەنیا لەبەر رۆشنایی ئەو سەرکەوتن و بەدەستهێنانەی کە پاش رووداوەکان دێن. بەمجۆرە لە کاتێکا ئێستا بۆ سەردەمی عەباسی و، سەردەمی پێغەمبەر یاخود بۆ پاش ئەوەش بۆ سەردەمی ئەغریقیەکان ئەگەڕێینەوە بۆ ئەوەی دەستکەوتەکانی بابەتی رووداوو بەڵگەنامەو تێکست و وتارەکان وەک کۆمەڵێ ئیمکاناتی میراتی بخوێنینەوە ، بەو سیفەتانەی ئەمانە برێک دەسکەوتی میراتخوازین ، بەجۆرێک پاش ئەوەی سەرفیان ئەکەین و ئەیانگۆڕین، دووبارە پێکیان ئەهێنین بەجۆرێک بواری ئەوەمان بۆ فەراهەم ئەکات تا بخزێینە نێو پیشەسازی ئێستاو وێنەکێشانی رووداوە جیهانیەکان، ئەمە لە حاڵەتێکا گەر توانیمان لەگەڵ ئەزموونە مێژووییەکان مامەڵە بکەین بەڵام نەک بە شێوەیکی دواکەوتووانە

کۆمەڵگاکانمان لە دەردی رەگەزپەرستی، بێگومان سەرچاوەی ئەو دەستەوەستاندنە بەراستی داوای بە ئیسلامکردنی هونەرەکانە، کەواتە واباشترو لە پێشترە یەکەمجاربە رێبازێکی ئیستاتیکی بۆ مامەڵەکردن لەگەڵ شوناسنامە ئیسلامیەکەمان کاربکەین وهەروەها وەک هونەرێ لە هونەرەکان مومارەسە لەگەڵ پەیوەندیەکانمان لەگەڵ ژیاندا بکەین.

یاخود بە شێوەیەکی ئسوڵی پاشەکشانە، بەڵکو بە شێوەیەکی چالاک و ئامادە ، رێگا خۆشکات بۆ فراوانکردنی بوارێکی مومکین ، ئەویش بە کردنەوەی دەرگا داخراوەکان و شکاندنی بەربەستە خنکێنەرەکان.

گەر رەخنە لە روانینی ئیسلامی ئەوە بگەیەنێ ئێمە هێشتا لەو حاڵە شارستانی و مەدەنیەتە نین بوارمان پێ بدات وانەی بەهای مرۆیی بە رۆژئاوا بلێینەوە، بەڵام لەبەرامبەریشدا ئەمە ئەوە ناگەیەنێت ئێمە نابێت روانینێکی مرۆڤایەتی هاوچەرخ بونیادبنێین ، لەبەر ئەوەی مرۆڤایەتی مۆدێرنی ، پاش ئەوەی عەیبەکانی دەرکەوتن و شورەییەکانی ئاشکرابوون[3] ئەمرۆ لەبەردەم رەخنەو لێپرسینەوەیە،. لێرەوە کارەکە پەیوەستە بە رەخنەی دوولایەنە بەرامبەر ئەوکۆمەڵە شێوە مرۆڤایەتیە زانراوو باوانە، ئەوانەی هەمیشە لەپڕ بەرامبەر بە مومارەساتە فاشی و کارە دڕندەییەکان ئاگادارمان ئەکەنەوە ، بە تایبەت لە جیهانی عەرەبیمان ، هەڵدەستین بە کۆکردنەوەی خراپترین شتی کۆن و خراپترین شتی مۆدێرن.ئەگەر مرۆڤی نوێ کە خودی خۆی لەگەڵ دەرکەوتنی سەردەمی رێنیسانسا لەدایک بووبێت و ، گەیشتبێتە ترۆپک بە پێی راگەیاندنی نیتشە دەربارەی ((مەرگی خودا)) و راگەیاندنی دروشمی ((مرۆڤی باڵای)) ، ئەم جۆرە دروشمە بریتی بوون لە مزگێنیەکی درۆزنانە ، چەند دە ساڵێک بەسەر لەدایکبوونی ئەم زاراوە تێنەپەڕیبوو، تا میشیل فۆکۆ هاتوو ((مەرگی مرۆڤی)) راگەیاند، ئەویش بە ئاشکراکردنی بونیادو یاسا و میکانیزم و ئەو مومارەساتانەی لای مرۆڤ سنووری عەقڵ و هۆش ئەبڕن چ لە زمان و وتارەکان یان لە کردەوەو مومارەساتەکانی، ئەمەش بەو واتایەی مرۆڤ خاوەنی وتن و کردەوەو بەرهەمەکانی خۆی نیە ، بەرادەی ئەوەش مرۆڤ بەرهەمی ئەو شتەیە کە بیری لێ ناکاتەوە و نایڵێت، گەر وانەبێت ئەی بۆچی مرۆڤ بەردەوام مومارەسەکانی خودی خۆی تووشی سەریوڕمانی ئەکەن و بەردەوامیش پێچەوانەی ئەوەش ئەگۆڕێت کە ئەو خۆی ئەیەوێ و بیری لێ ئەکاتەوە ؟ئەمەش ئەو مانایە کە هەمیشە لە نامانایيدا ئاشکرا ئەبێت.

بەهەرحاڵ مرۆڤی مۆدێرن خودی خۆی تەواوکردووەو گەیشتووەتە کۆتایی پاش ئەوەی بەرهەمەکانی خۆی کۆنترۆڵی کردوەوخەریکە پیشەسازیە مەزنەکانی ئەیکوژێ ئەوەی سروشت بەرەو بە بیابانبوون و پیسکردنی ژینگە ئەبات. ئەمەش پێویستی بە و رەخنەگرتنەیە کە ئامانجی بە گەردونکردنی مرۆڤە ، واتە لایەنگیرکردنی سروشت و بونەوەران. ئەمەش ئەوە ئەگەیەنێ کە بە گەردونکردن ئارەزوویەکە بۆ بەمرۆڤکردن، واتە بەرگریکردنی ئارەزووە مرۆڤخوازیەکان چ کۆن بێت یان نوێ، ئەوانەی خاوەن رەگێکی پەیامبەری یاخود فەلسەفین. لە کۆتاییدا هەردوو روانینەکە ئاینی لاهوتی و عیلمانی فەلسەفی لە زۆر رووەوە یەکتری ئەبڕن:

---

[3] ئاماژە بەوە ئەکەم کە من چوومەتە نێو رەخنەی مرۆیی رۆژئاوایی، ئەمەش لە کتێبەکەمدا دەرئەکەوێ ئەو کتێبەی بەناونیشانی : گەمەی مانا کە بەشێکە لە بەشەکانی رەخنەگرتنی مرۆڤ.

لە گرنگترین ئەو روانینانە بەشداریکردنیانە لە میکانیزمی پیرۆزکردن و لۆجیکی تەعالی. بەم مانایە ئەو پیرۆزیەیەی کە لەگەڵ مۆدێرنیزمدا لە دەرگاوە کرایە دەرەوە لە پەنجەرەوە دووبارە هاتە ژورەوە، بەرادەی ئەوەش زاراوە و دروشمە مۆدێرن و مۆدێرنیزمەکانی وەک عەقڵ و ئازادی و رۆشنگەری و پێشکەوتن و ئەو ناونیشانانەی دیکەش کە مۆدێرنیزمەکان بە عەقڵیەتی لاهوتی پیرۆزانە مامەڵەیەیان لەگەڵدا ئەکرد بوون بە جێگای پەرستن، بەری ئەوەش بریتی بوو لەکوشتنی ئەم زاراوانە و هەرەسی ئەو پرۆژانەی کە لەسەری بونیادنرابوون، پاش ئەوەی عەقلانیەتە مۆدێرنەکان شێوەو نمونەکانی خۆیان لەدەستدا. پێت سەرسوڕمان نەبێت گەر هاتوو کەسێک شتێکی پیرۆز کرد بێگومان هەرخۆشی ئەبێتە قوربانی ئەو شتە. ئەوانەی عەقڵیان پیرۆز کرد، لە مین ڕێژکردنی عەقڵی خۆیان زیاتر هیچی تریان نەچنیەوە. لە ناماقوڵی زیاتر هیچیان نەدرویەوە. ئەمەیە بەری میکانیزمەکانی پیرۆزکردن، مادەکەی هەرچیەک بێت چ خوا بێت یان مرۆڤ،لەبەر ئەوەی ئەو بیانوویەک بۆ بوونەوەر دروست ئەکات ئەوبیانووەی لە رووەکەی تریدا بریتیە لە پەرستنی ناوو ئسوڵەکان.

لەمەش گرنگتر ئەم دوو شێوەیە ، شێوەی لاهوتی و عیلمانی، لە هەڵوێستیان بەرامبەر بە سروشت و مامەڵەکردنیان لەگەڵ زۆربەی بوونەوەرەکان هاوبەشن. لە روانینی هاوچەرخدا مرۆڤ وا دەرئەکەوێت کە گەورە و خاوەن دەسەڵاتداری سروشتە. هەروەها لە روانینی لاهوتیشەوە وا مامەڵە ئەکات کە وشەی خوا تەوەرەی کەون و گەورەی سروشتە. لێرەوە لە لۆجیکی ئاینیەوە هەموو شتێک بۆ بەرژەوەندی مرۆڤ دروست کراوە، نێرسیسیسەت ونزعەی لێکچواندن لە هەندێ لە لێکدانەوە ئیسلامیەکان گەیشتووەتە رادەیەک خاوەنەکانیان بڕوایان وایەو ئەڵێن هەموو کەون تەنیا لە پێناوی یەک کەسدا دروست کراوە. مانای ئەمەش ئەوەیە مرۆڤ لە وتاری لاهوتیدا زیاتر ئامادەترە لە نائامادەیی، خواش پیرۆز ئەکات بۆ ئەوەی خودی خۆی و ناوو سیفات و کردەوەکانی خۆی پیرۆز بکات. مرۆڤایەتی ئەمرۆ سزای ئەم نێرسیسیسە لاهوتیە تێکەڵە لەسەر حیسابی سەنتریزمی مۆدێرندا بەرئەکەوێ، دڕندەیی و توندوتیژی لە نێوان مرۆڤ رووبەکی ترە لەو پیسی و بەساراکردنەی کە سروشت و ژینگە پێوەی ئەتلێتەوە.

رەنگە ئەو بڵاوبوونەوەی کە بودیزم لە وڵاتێکی وەک فەرەنسا بەخۆیەوە بینیووە راڤەکەی لەوەدا بێت ، ئەمە هەوڵێکە بۆ هەڵهاتن لەو ئاینانەی کە بە درێژایی مێژوو بوونەتە هۆی خوڵقاندنی پارچەپارچەکردن وناکۆکی و جەنگ، بەرادەی ئەوەش هەڵهاتن و راکردن بێت لەدەست ئەو ئایدیۆلۆژیە مۆدێرنیزمانەی عیلمانی، بە هەموو مەزهەبە لیبرالی و سۆسیالیستی و سەرمایەداریانەوە، لەبەر ئەوەی ئەم ئایدیۆلۆژیانە و ، ئەو فەلسەفانەشی لەسەریان چنران، وا پێدەچێت توانایان نەماوە بۆ دۆزینەوەی رێگاچارەیەک بۆ گرفتە ماددی و مەعنەویەکان ئەوگرفتانەی مرۆڤایەتی هاوچەرخ پێوەی ئەناڵێت. ئەمەش ئابروچوونەکانی ئەو بڕوا کۆن و ئایدیۆلۆژیە هاوچەرخانەیە کە ئەم دەسکەوتە خراپانەی بەرهەمهێنا، ئەمانەش لە بەربەریەتی

هاوچەرخ و پیسکردنی ژینگەدا رەنگ ئەدەنەوە. بەمجۆرە گەر نێرسیسیەتی دەستەبژێریی لای خاوەن ئاینەکان، بوبێتە هۆی دروستکردنی دوژمنایەتی نێوان مرۆڤ یەک بەرامبەر بەویتر، ئەوا ئارەزووی سەنتەریزمی مرۆڤایەتی ئەمرۆ ئەوەی دەرخستووە کە مرۆڤ هێزێکی بێ وێنەی هەیە بواری پێ ئەدات ژیان لەناوبەرێت و زەوی و بونیاسازی بگۆڕێ بۆ خاکێکی وێران.

بەکەونکردنی مرۆڤ

لێرەوە داواکاریەکە و ئەوەی کە ئەکرێت ئەنجام بدرێت بۆ تێکەیشتنی ماڵوێرانیەکە بریتیە لە داماڵینی بەمرۆڤبوون ، هەروەک لە نێرسیسیەتی مرۆڤ و سێنترومیزمەکەیدا بەرجەستە ئەبێت.ئەو شتەی بەمرۆڤبوون شتەکانی لەسەر دائەمەزرێنێ و دائیەپۆشی بەرگریکردنێتی لە مرۆڤ بەو سیفەتەی مرۆڤ باشترین مافی ژیانی هەیەو هەر ئەویش لە هەموو بوونەوەرەکانی دیکە باڵاترە ، ئەمەش وای کردووە وا مامەڵە لەگەڵ خۆیدا بکات بەو سیفەتەی خۆی خاوەنی هەموو شتێکەو هەرچۆنێکی بوێتیش وا مامەڵە لەگەڵ شتەکان ئەکات. ئەم بیرەش بناغەی ئەو وێرانیەیە کە سروشت بەخۆیە ئەبینێ، هەروەها ئەمەش بیانووەیەکە ئەو ئازادیە بە مرۆڤ ئەبەخشێ تا بە ئازادی خۆی دەستدرێژی بکاتە سەر بوونەوەرەکان، هەروەک بە تەواوی ئارەزووی بناغەی ئەو دوژمنایەتیەیەی کە لە کۆمەڵگاکانی بڕواو لاهوتیدا جێگیرە ئەو کۆمەڵگایانەی لەسەر بناغەی رەزیلکردنی ئەوی ترو کەمکردنەوە لە بەهاو کەرامەتی ئەوی تر بونیادنراوە، ئەویش بەهۆی جیاوازی بیروباوەڕو جیاکاری مەزهەبی و فیقهێتیدا.

ئەمەش دڕندەیەتیمانە بە چاوەڕواننەکراوی تووشی سەرسوڕمانمان ئەکات، بە رادەی ئەوەش مرۆڤایەتیەکەمان ئەشارینەوە ئەو مرۆڤایەتیەی پێویستی بە رەخنەلێگرتن و لێپرسینەوەو ، روونکردنەوەو ئاشکراکردن هەیە، ئەمەش یان بۆ دانپیانان بە مافەکانی ئەو مرۆڤانەی کە هیچ مافێکی مرۆڤیان پێ نەدراوە، یاخود بۆ بەرگریکردن لە مافەکانی سروشت و بوونەوەران، بەوجۆرەی مرۆڤ واز لەو بڕوایە بێنێت کە گەورەی کەونە، بۆ ئەوەی ببێت بە بەشێک لە سروشت ، ژیانی خۆی لەگەڵ سروشتدا بە ئولفەتەوە بباتەسەر و بخزێتە نێو ریتمەکانی سروشتەوە.

رەخنەگرتن لە بەمرۆڤبوون مانای وایە مرۆڤ خاوەن زەوی نیە بەڵکو وەک هەموو گیانلەبەرو رووەکەکان سەر بە زەویە ، واتە مرۆڤ تەوەرەی زەوی نیە هەروەها کلیلی کەونیش نیە بەڵکو لە نێوان هەموو بوونەوەرەکانی دیکە بوونەوەرێکە. ئەم رەخنەیە ئەتوانێ ئەو ئەزموون و چەمک و بوارانە بگەڕێنێتەوە کە پێشتر لە لایەن عەقڵانیەتی لاهوتی و فەلسەفیەوە هەردووکیان وەک یەکتر دوورخرابوونەوە یاخود بە پەراوێزکرابوون ، ئەمەش لە روانگەیەکی هەمەلایەنی کەونیدا رەخنەگرتنێکی پێکهێنا دژ بە مرۆڤ بە هەردوو لایەنی بەهاو پێوانەکانی.

هەروەک پرنسیبی ((فەنابوون)) لە بودیزم کە تێکەڵبوونی مرۆڤ لەگەڵ سروشت و جووت بوونی لەگەڵ کەوندا بەرجەستە ئەکات. یاخود چەمکی ((موجاهەدە)) لای سۆفیەکان، ئەم زاراوەیە دژەهۆشێک بەرجەستە ئەکات دژ بە خودی نەفس، هەوڵێکی بێ وچان لە پێناوی گۆڕینی حەزە وێرانکەرەکانی مرۆڤ و مەیلە بەربەریەکانی بۆ کۆمەڵێ دانپیانانی شیکردنەوەیی یاخود کۆمەڵێ هەڵوێستی عیرفانی تێڕامانی یان بۆ کۆمەڵێ شەتەحاتی عیشقی خاوەن مەودایەکی ئیستاتیکی. نموونەیەکی دیکەش کە ئەتوانین وەریگرین پرنسیبی((گۆشەگیری بۆ خواپەرستی)) لە مەسیحیدا نموونەیەکی زوهدی یاخود شێوەیەکە بۆ هاوکاری بۆ بەرگریکردنی ئەو چاوچنۆکی و پەلاماردان و پیس و خراپەکاریەی کە کۆمەڵگای مرۆیی ئەیهێنێتە ئاراوە، یان پرنسیبی ((ئەمانە)) ی قورئان ، ئەوە ئەگەیەنێ مرۆڤ هەست بە بەرپرسیاری بکات بەوسیفەتەی مرۆڤ ئەمینە بەسەر خودی خۆی و هەموو بونەوەرەکانەوە . گەر تێکستی قورئان لە مەودایەک لە مەوداکانی بریتی بێت لە وتارێکی ئاینی لاهوتی ، وەک هەر تێکستێکی جیاواز و مەزن ئەوا کۆمەڵێ ئاماژەی روانین و رەخنەی تێدایە کە بۆ مرۆڤ ڕێدۆزەرەوەیە، ئەو چوارچێوە تەسکانەی وتارو سیستمە فیقهیکان ئەبڕێت.

بەهەرحاڵ ، گەر دابڕانی مرۆڤ لە مرۆڤایەتیەکەی مەحاڵ بێت، واتە داپۆشینی بەربەریەتیەکەی مرۆڤ داپۆشرێ بە حوکمی ململانێی مانەوەو یاخود بەردەوامی ژیان سەرکوتکردنی هاوشێوەکەی لە رووی مرۆڤایەتیەوەبۆ ئاسان ئەکات، یاخود ئەوەی بۆ ئاسان ئەکات گیانلەبەران سەربڕێت بۆ ئەوەی گۆشتەکەی بخوات، یاخود دارستانەکان ببڕێتەوەلە پێناوی گەرمکردنەوەی ماڵەکەی، ئەو شێوە مرۆڤایەتیە باوەو ئامادەیە ،چیتر بەکەڵکی خوێندنەوەی جیهان و رووداوەکان نایەت، بەرادەی ئەوەش دەستەوەستانی ئەوشێوە مرۆییانە دەرئەکەوێت لە چارەسەرکردنی گرفت و رێگرتن لەو ترسناکیانەی کە هەڕەشە لە ژیان و چارەنووس ئەکەن، جا ئەو مرۆییانە چ لاهوتی یا ناسوونی، ئاینی یان علمانی بێت. بە واتای دەرچون لە شێوەی لاهوتی سەردەمی پیرۆز، بەرادەی ئەوەش واتە دەرچون لە شێوەی علمانی سەردەمی مۆدێرنیزم. ئێمە ئێستا ئەچینە نێوسەردەمێک کە تیایدا مۆدێرنیزم ئەبڕێ و بەرەو پاش مۆدێرنیزم ئەڕوات، بە مەبەستی داڕشتنی روانین و پەیوەندی و هەڵوێستی نوێ بەرامبەر بە عەقڵ و حەقیقەت و ماف و جیهان، ئەمەش ئەبێتە هۆی شێوەیەکی مرۆیی نوێ، رزگاری ئەبێت لە قورسایی نێرسیسیەت و سەنتەریزم.

هەموو ئەمانە بە واتای دەرچون لە دووانە باوەکان ودووانە بەفەلسەفەکراوەکان ، هەروەک دووانەی کۆن و نوێ ، کەلەپورو هاوچەرخ ، ئاینی و علمانی ، رۆژئاواو ئیسلام، هەروەها هەموو ئەو دووە دژانەی کەخودی خۆیان لە جیهانی ئیسلامیدا یاخود لە جیهانی رۆژئاوادا ستۆک کردو بوون بە کۆمیدیایەک بۆ فیکری نوێ. ئێستا وا باشە فیکر لە پێناو کارکردن بۆ بە مرۆڤکردنی شوناسنامەکان بخرێتەکار بەشێوەیەک تێکەڵ بێت لەگەڵ بەکەونکردنی مرۆڤایەتیەکان.

ئەو مرۆڤایەتیەی کە خەریکە ئەبێ بەجیهانیبوون ، ئەو مرۆڤایەتیەیە کە ئێستا سەنگی مەحەکە:ئایا بوارێک بۆ لەدایکبوونی ((مرۆڤی بەردەوامی)) هەیە ئەو مرۆڤەی بە هاوبەشی و گۆڕینەوەو هاوکاری و کۆمەککاری پێکدێ وگەشە ئەکات لە بەرامبەر ئەو ((مرۆڤە ئیمپریالیەی)) کە هەوڵی بڵاوکردنەوەی ناوی خۆیی و وێنەکانی دەسەڵات و شتەکان ئەدات چ لە لای کەسانی دیکە یاخود لە لای خۆمان، یاخود قەدەری مرۆڤ وایە کە کۆمەڵگاکەی هەتا دنیا دنیایە هیچ بەرهەم نەهێنێ تەنیا جیاوازی و جیاکاری و زوڵم ودەسەڵات نەبێت؟ لەم زەمەنی گەردونیەدا ئایا لای مرۆڤ توانای پێکهاتنی هۆشی گەردونی هەیە بۆ ئەوەی زەوی و ژیان لەو ترسە بپارێزێ کە هەڕەشەی لێ ئەکات، یان ئێمە حەتمەن بەرەو ئەو مەرگە ئەڕۆین کە هەر بەوەش کۆتایی مێژوو هۆش و زەمەن ئەنووسینەوە؟